

N Á R O D O P I S N Á

revue ²/₉₂

N Á R O D O P I S N Á

revue ²/92

USTAV
LIDOVÉ
KULTURY
STRÁŽNICE

VYDÁVÁ Ústav lidové kultury, 696 62 Strážnice, ČSFR

REDAKČNÍ RADA: Hana Dvořáková, Dušan Holý, Josef Jančář, Richard Jeřábek, Eva Krekovičová, Daniel Luther, Anna Mlýnková, Karel Pavlišťík, † Oldřich Sirovátka, Miroslav Válka

Tajemnice redakce a sazba: Anna Matyášová

Výtvarná spolupráce: Dana Chatrná

Tisk: Grafia Staré Město

OBSAH

Kulturní zprostředkovanost folklóru (<i>Jiří Fukač</i>)	51
Nemáme právo zahodit minulost (<i>Pavel Šmok</i>)	53
Televizní adaptace pohádek (<i>Barbora Gergelová</i>)	53
Folklór v každodennosti (<i>Helena Jarošová</i>)	54
Zapomínaný pramen (<i>Jindřich Uher</i>)	56
Návraty ke kořenům (<i>Nina Pavelčíková</i>)	57
Bůh písni není mrtev (<i>Vladimír Merta</i>)	59
Václav Tille a jeho účast na moravských přípravách Národopisné výstavy československé (<i>Miloš Melzer</i>)	60
Využívání lidových obyčejových tradic v činnosti spolků (<i>Eva Večerková</i>)	64
Rubikon národopisné fotografie (<i>Petr Dvořáček</i>)	69
Václav Frolec (<i>Josef Jančář</i>)	77
Za PhDr. Ladislavem Hřebačkou (<i>Karel Pavlišťík</i>)	80
Za tanečníkem ze Starého Města (<i>Martina Pavlicová</i>)	80
Karel Langer: Útržky ze vzpomínek na nový Hrozenkov (-pvk-)	81
Velkoměsto z hlediska etnologického (<i>Miroslav Válka</i>)	82
Kašava dvacetiletá (-pvk-)	82
Lidové tance z Čech, Moravy a Slezska (-jmk-)	82
Folklore 92 (-Jt-)	83
Studio lidového tance - Valašsko (<i>Karel Pavlišťík</i>)	84
Podoby a kontexty hudby (<i>Miroslava Stašková</i>)	84
Tradiční a lidová kultura na Hané (<i>Hannah Laudová</i>)	85
Bezděčná folklórní miniatura († <i>Jaromír Jech</i>)	86
The slavic projectiton folk ensemble, Chicago (<i>Dušan Holý</i>)	86
Dvakrát o čepcích (<i>Alena Jeřábková</i>)	87
Výstava moravské lidové kultury v Itálii (<i>H. Beránková - L. Nováková</i>)	87
Lidové pověsti z jiného pohledu († <i>O. Sirovátka</i>)	88
Dva přístupy k šarišským piesňam (<i>Mikuláš Mušínska</i>)	88
Slovenské ľudové tance (<i>Ivona Benčíková</i>)	89
Festival českého folklóru (<i>J. M. Krist</i>)	91
Živoucí pramen (<i>Dušan Holý</i>)	91
Errata 5 - Národopisci v čerstvých životopisných slovnících (<i>Richard Jeřábek</i>)	92
Resumé	94

Redakce letošního ročníku Národopisné revue - v souvislosti s výzvou UNESCO Doporučení k ochraně tradiční kultury a folklóru - se obrátila na umělce všech oborů, vědce, novináře a veřejné činitele s žádostí o jejich názor na úlohu tradic lidové kultury v naší dnešní společnosti a na jejich vztah k folklóru. Do prvního čísla přispěli sociolog M. Petrusek, dramatik Fr. Pavlíček, spisovatel L. Vaculík, výtvarník K. Langer, choreografka A. Skálová, historik J. Válka a etnografka S. Švecová. V tomto čísle uvádíme další příspěvky; věříme, že zaujmou široký okruh čtenářů.

KULTURNÍ ZPROSTŘEDKOVANOST FOLKLÓRU

Výzva, abych se vyznal ze svého vztahu k lidové tradici a folklóru, mne vyburcovala k osobnímu bilancování. Vzpomínal jsem a hledal pro nejjistě vzpomínky oporu v písemnostech, přičemž film uvědomovaných kontaktů s lidovou kulturou probíhal v mé mysli retrográdně. Nebylo těžké rekapitulovat vlastní vědecké názory: stačilo znovu pročíst práce, v nichž jsem se jako hudební vědec vyslovil k otázkám etnomuzikologie a jejího předmětu (či pomezí). Barvitě (byť nostalgicky) jsem si představoval folkloristické konference, jichž jsem se kdy z titulu své profese zúčastnil. Z hlubších vrstev paměti se mi vybavovaly další autobiografické vzpomínky: na "skladatelské" pokusy gymnazisty, který kvůli harmonizaci lidové písně kolem roku 1950 vydobýval ze Sušila nápěvy hodící se k úpravám v "moderním", tj. novákovském či janáčkovském duchu; na vysokoškoláka putujícího z podnětu dr. Vetterla v horku i dešti léta

1956 pěšky po trase Nová Říše - Želetava a pátrajícího po folklóru; na brněnský studentský podnájem, kde týž mladík v téže době dychtivě zaznamenával lyrismem sálající písňové kreace nezapomenutelného spolužáka Jožky Tomše. Nejobtížněji se mi hledalo v zásobnici dojmů z dětství prožitého za války v "říšském" Znojmě a (vždy během prázdnin) v jeho širším "protektorátním" okolí. Co tehdy v mé mysli vůbec figurovalo jako lidová či folklorní tradice? Pietně rekonstruovaná "selská jízba" ve znojemském muzeu, jejíž inventář měl tak málo společného s tím, co mě fascinovalo i konsternovalo ve venkovských domcích na Horácku a Podhorácku? Směsí lidových písní (+ školsky tradovaných obrozenských zpěvů + "prvorepublikových" šlágrů) a z protektorátu krameriovsky importované knihy pohádek a pověstí, tedy podněty, jimiž příslušníci české znojemské menšiny formovali vlastenecký cit svých dětí?

Silácky j inozajčný zpěv mládežníků, kteří se v překroucených intencích tzv. Jugendbewegung hlásili k "prasile" německé lidové písňovosti?

Nepochybuji o heuristické ceně této introspektivní bilance. Pokud bychom totiž kasuisticky sledovali případy více jedinců podobného (nevenkovského, středostavovského) původu, věku i kulturního zaměření, zjistili bychom, že jejich styk s fenomény, na něž vztahujeme pojmy "tradiční (lidová) kultura" a "folklór", byly de facto kontaktem a) se stíny a relikty, b) s druhou či bůhvíkolikátou existencí (revivalistickou a skanzenovou podobou), c) s kulturní transformací a reflexí těchto jevů. Kdo k nim přistoupil jako vědec, rubal si cestu k jejich primární podobě houští dvoustletých scientistních reflexí. Kdo tak činil jako umělec, stály mezi ním a "prvotvarem" výkony a interpretace významných umělců i nespočetných poloanonymních revivalistů, kteří tak činili dávno před ním. Kdo si lidové tradice osvojoval kvůli utvrzení své národní, ale třeba i regionální identity, nahmatával jejich romantický háv či ideologický přebal (v mém případě ten vlastní, tendenčně český, působil lyricky konejšivě, onen "cizácký" tendenčně německý, směšně odpudivě). Styk s aktuálně žitou (byť tradiční) kulturou lidových, tj. základních vrstev pak přináší jiný zážitek, než jaký zprostředkovávají ony indoktrinované formy jejího kulturního jinobyť a ideového využití (na stěnách domků mých venkovských tet visely kýčovitě barvotisky a devocionálie, v muzejní selské jizbě malby na skle). V prvním případě zažíváme zkušenost sociologickou, v druhém uměleckou: jenže "artifiziální" může znamenat i "umělý", "strojený".

Kdykoliv jsem se pak setkal se sebeautentičtějšími a sebeupřímněji míněnými realizacemi folklóru (žel kompromitovanými ideologickými deriváty folklorismu), mívám jsem pocit oné umělosti, kdežto umělecké potýkání se s materiálem folklóru i lidové výtvarné kultury, které staví idealizaci a kulturně mediační přístupy k hledané autenticitě přímo na odiv, na mě působily poctivě, jako nezakrývané jinobyť toho, co je nám dáno jen v aktech tradování, předávání a pozměňování. Vždyť kulturní zprostředkovanost folklóru si byli vědomi i mnozí před námi. Všimněte si, jak Janáček, který coby folklorista snad opravdu ještě znal syrovou lidovou kulturu, zachází s folklórními prvky, jakmile zaujme pozici skladatele: v Její pastorkyni jich je pramálo, v ději předvádějícím venkovskou každodennost nereprezentují víc než její ozvlášťňování zvykoslovím, a to ještě v situacích plných odcizení a marnosti (jak falešně vyzní nakonec všechno to žehnáni a tančení, jež má zakrýt tragiku života a retardovat děj před zjevením pravd o ní!).

Zbývá otázka, zda lze objevit v reálném životě lidí nějaký dosud živý, i dnes aplikovatelný princip, o nějž se tradiční lidová kultura opírala. Osobně jej vidím ve snaze saturovat kulturní potřeby vlastní produkční autarkií: kdysi se jí vyznačoval folklór, dnes ji najdeme u skupin mládeže bránících se akulturační nivelizaci a komerci. Daří-li se jim to lépe pěstováním nějakého vlastního žánru populární hudby než na poli folklórního revivalismu, je pro věc samu lhostejné

Jiří Fukač, hudební vědec

NEMÁME PRÁVO ZAHODIT MINULOST

Domnívám se, že je třeba být realistou. Folklor a národní kultury zanikají a budou zanikat. Sám vesmír zanikne v nějakém kolapsu a třeba znovu vznikne novým velkým třeskem. Sluneční soustava zmizí ještě daleko dřív. Zda se lidské plémě samo nezničí svým nerozumným, ale těžko zabrzditelným technickým vývojem a tudíž ekologickým krachem, je velmi nejisté. Do té doby bude pokračovat informační exploze a ekonomicky nutné spojování národních celků ve státní útvary se stále snadnější, ba dokonce nutnou migrací a oslabováním identit národní kultury. Současné sdělovací prostředky "zglajchšaltovaly" například hudební vkus za posledních cca 50 let neuvěřitelným způsobem. Zda se někdy začne kultura znovu "individualizovat" si netroufám předpovídat. Folklor se už markantně dostává do muzeální podoby. Možná namítnete, že nynější vlna nacionalismu svědčí o něčem jiném.. Domnívám se však, že je to problém hlavně politický a těžko si myslím, že půjde o zachraňování národní kultury.

To všechno vypadá velmi skepticky. Chtěl jsem tím jen varovat před naivním, optimismem. Nemyslím si, že máme právo jen tak zahodit svou minulost, trpně se dívat jak folklor mizí (komunismus se na tom svým vnucováním taky pěkně podepsal) a spokojeně se amerikanizovat. Pevně věřím, ve spoustu "nádherných bláznů", kteří jsou ochotni udělat pro záchranu naší národní kultury všechno, co je možné. Domnívám se, že kromě archivace, která jakž takž funguje, je třeba daleko víc vytáhnout věci ze šuplíků. Při styku s mladými lidmi se setkávám často ani ne s apriorním nezájmem či nechutí, ale s naprostou neznalostí nejen folklóru, ale třeba i české vážné hudby - hlavně předromantické. Měla by vzniknout komplexní "databanka" folklóru přístupná jednoduchým způsobem všem. Nicméně si musím sáhnout na vlastní zoubek. Vždyť já nevím, jestli třeba už něco takového neexistuje. A to je ostuda! Nebo taky nedostatek "reklamy". Je ovšem pravda, že se už dlouho přímo folklórem nezabývám, spíše českou vážnou hudbou, kterou tanečním zpracováním vlastně popularizujeme. Lidé, kteří jdou na naše baletní představení, musí

TELEVIZNÍ ADAPTACE POHÁDEK

Způsob prezentace lidové kultury v televizi je, zvláště v posledních letech, předmětem zájmu etnografů a folkloristů. V úvahách a přednáškách na toto téma zaznívají převážně velmi kritická slova, ale na úrovni pořadů o lidové kultuře se to zatím nijak neodráží. Projevy lidové kultury, hlavně lidová hudba, tanec, oděv jsou i nadále předváděny s důrazem na efekt a poněkud salonním způsobem. Avšak stále nově vznikající pořady o této problematice ukazují na jejich potřebnost a oblibu u diváků. Dokumentární pořady o různých projevech lidové kultury či přenosy z festivalů představují dnes už poměrně stálou složku programové skladby televize a jsou tak zároveň nejrozšířenějšími projevy folklorismu, se kterými se široká veřejnost setkává.

Pod označení folklorismus však můžeme zařadit i pořady jiného žánru, totiž televizní pohádky, jejichž autoři se sami jejich tzv. lidového původu dovolávají a odkazují na něj. Hrané pohádky zpracované v Hlavní redakci vysílání pro děti a mládež jsou pravidelnou součástí programového bloku pro děti vysílaného odpoledne. Na repertoáru jsou jak pohádky autorské (tzv. moderní), tak autorské adaptace lidových pohádek, nebo jak bývá uváděno "na lidové motivy", což zpravidla bývá přiznaná či nepřiznaná televizní adaptace pohádky některého z našich spisovatelů. Často se jedná o pohádky Boženy Němcové, Vojtěcha Martínka, J. Š. Kubína a dalších. Část autorů

televizních pohádek však vychází velmi volně z jakéhosi všeobecného lidového základu a vytváří tak své vlastní lidové pohádky, které jsou zaplněny známými postavami z pohádek (jako princezna, Čert, ježibaba a další), ale celkový děj je složen z jednotlivých pohádkových motivů, převzatých bez vnitřní spojitosti z různých pohádek. Tento typ pohádkové produkce také v konečném hodnocení dopadá nejhůře. Adaptace pohádek našich klasiků jsou mnohdy také problematické, ale zde není většinou vyzdvihována do popředí lidovost nebo lidové motivy, v titulcích je pouze konstatováno, že jde o adaptaci pohádky toho kterého spisovatele.

Údajná lidovost by se zde asi těžko prokazovala, protože jde vlastně o adaptaci adaptace lidové pohádky. V druhém případě však jde o vědomé využití (nebo spíše zneužití) skutečně existujících lidových látek, které, protože nemají doloženého autora, se nemohou bránit. Tvůrce televizní pohádky má jistě právo na vlastní uchopení určitého tématu nebo motivu a jeho ne zrovna lehké přetransformování na televizní obrazovku, měl by se však seznámit s povahou a charakteristickými rysy materiálu, se kterým pracuje a který není jeho vlastním výtvozem. Nerespektování těchto zásad má za následek produkci pohádkových her, které se sobě podobají jako vejce vejci, i když mají odlišné autory, a jejich zápletky jsou někdy násilně složité, někdy naopak až triviálním způsobem rozvíjené. Mnohé postavy

"spolknout" třeba Janáčka, kterého by si sami neposlechli. A byla řada diváků, kteří nám psali, že jsme je například toho Janáčka naučili poslouchat.

Tak se tedy našim skromným způsobem pokoušíme přispět k záchraně národní kultury. Snad se tím smíme přiřadit k těm výše jmenovaným "bláznům"! Možná, že by se vyplatilo uspořádat jejich setkání. Vzájemně se informovat, reagovat na nápady a popřípadě se hned spojovat do vhodných projektů.

Že by to Ústav lidové kultury třeba organizoval?

Pavel Smok, šéf baletu

FOLKLÓR V KAŽDODENNOSTI

Vaše anketa je správná, potřebná a záslužná. Vždyť tak se má pracovat a ne uzavírat problémy pod pokličku jen svého oboru. Já jsem estetička a socioložka a mým zájmem (s jistým nuceným přerušením) je estetika a sociologie každodennosti. Zabývám se v tomto kontextu lidským tělem; aparencí; zdvořilostí a jejími pravidly; oděvem, kostýmem a módou; potravou. Snažím se o přístup empirický (zdola) a je mi blízký P. Bourdieu, E. Goffmann, M. Mafesoli, A. Moles, N. Elias, nebo de Certeau.

Na vaši anketu odpovídám sice ne příliš systematicky (na to dnes nezbývá u přece jenom pro mne okrajových témat čas), ale za to se zmiňuji jen o problémech, o kterých jsem již někdy přemýšlela a vůbec jsou pro mne důležité. Odpověď je tedy souborem poznámek a připomínek:

I) Tradiční lidová kultura představuje jako celek jedinečnou kvalitu (i všemi svými jednotlivostmi), kterou je třeba ochraňovat a nabízet jako jinou kulturu v rámci veškerého kulturního a hodnotového bohatství, které se dnes všemi prostředky šíří, nabízí, ba vnucuje (americká hudba, americké filmy, americká reklama - jinak jsem, prosím, úplně normální).

II) Lidová kultura je velmi důležitá pro pochopení národních mentalit. A i v tomto smyslu je důležitým zdrojem historické paměti.

III) Vzhledem k bodu I, II a dalším, domnívám se předvídat ještě jeden důležitý význam tradiční lidové kultury. V budoucnu (dnes zatím o to není ještě zájem) může pomoci jako element nového způsobu života, který bude mít (doufám) bázi nikoliv ideologickou a politickou, ale ekologickou a estetickou. Není to prosím jen mé zbožné přání, opírám se též o tendence západních myslitelů, např. M. Mafesoliho, Ferreyho, M. Lacroixe a jiných.

IV) Do tohoto bodu soustřeďuji některé, dle mého názoru zvlášť významné oblasti tradiční lidové kultury, jejichž význam vidím ryze aktuálně:

1) na prvé místo bych dala lidovou píseň a její aktivní zpívání (oboje téměř nerozlučně spojeno). Zvláště děti předškolního věku (v mateřských školách a v rodinách - nejsou však zpěvníky) a děti prvních tříd základní školy by snad neměly ani nic jiného zpívat. To pro jazykové bohatství, poezii a samu hudební estetiku. Je to druh nezaměnitelné aktivity a zážitků na celý život. Řada lidí už pak nikdy nezpívá, natož lidové písně. Člověk dekoduje jejich smysl a estetiku celý život. Opět by měla být více v rozhlase, na deskách atd.

2) Vhodnou formou by se mělo napravit, co se v minulosti zkazilo, zakazovalo a deformovalo v oblasti zvykosloví. Vánoce, Velikonoce, posvícenské zvyky, místní - moc se v tom nevyznám, ale je to nádherné bohatství. Jen se nesmí lidem vnucovat.

3) Lidová architektura má nesmírný význam pro obnovu našich vesnic a pro obnovu souznění stavby, terénu, krajiny a ekologie.

4) Nelekejte se, ale považuji za důležité obrátit pozornost k starým praktikám hygieny a pořádku. Nejenom skauti, ale i naši předkové uměli zaujmát "pěkný vztah k přírodě", nezaneřáďovat ji, respektovat její možnosti. Kde je to pravidelné pečování o stavbu a její okolí, sobotní metení dvora, bílení, úklid — vždyť vy o tom (myslím etnografy) víte více, než já.

5) Vztah k potravě - souvislosti, účta k ní, hospodaření s ní i to, jak se nabízela druhým ke koupi, jak se vše pěstovalo a ne vyřvávalo z útroby země. Kde je sadařství, zákonitosti lidové zahrádky ... Víme, že je těžké poslat tyto informace a tuto kulturu na správnou adresu a neříkat si to jen mezi etnografy..., ale přece je možné se o to pokusit.

stojí jakoby mimo všechn děj a není jasné, proč tam vlastně jsou. Příkladem této nepřilís zdařilé tvorby mohou být např. pohádkové hry M. Zinnerové Čarovné prstýnky a O štěstí a kráse, M. Dietlové Kde bydlí štěstí aj. Společným jmenovatelem pro tento typ pohádkových her jsou právě motivy převzaté z lidových pohádek, ale také např. z pohádek J. Kubátové (Čarovné prstýnky) a V. Martínka (Kde bydlí štěstí) spojené sentimentálně laděným dějem, jehož hlavním mottem by mohlo být "ať jsme chudí, jen když jsme šťastní". Zdůrazňováním chudoby jako hlavní čtenosti je všeobecně charakteristickým rysem televizní pohádkové tvorby (podle produkce 70. a 80. let), šlo zde nepochybně i o ideologický záměr, který se autoři snažili včlenit do děje, ať se to tam hodilo či ne.

To nás přivádí k dalšímu důležitému problému, před kterým tvůrci televizních pohádek stojí - otázka výchovného dopadu pohádky na dětské diváky. Pohádka sama o sobě nesporně výchovný obsah má, ovšem hyperbolizací výchovné stránky může ztratit veškeré své kouzlo a stát se nudnou. Bohužel je to však právě pohádka, která láká mnohé autory, aby na ní své didaktické záměry realizovali. Pohádkové hry jsou potom zamořeny postavami princů, které nechťejí poslouchat, pracovat nebo se Česat, nebo naopak zde získávají prostor pro své působení princové a princezny s "demokratickými" sklony, kteří např. hrají fotbal, rádi pracují a nedodržují tak oficiální dvorskou etiketu. (Např. pohádka Jak se princ učil řemeslu -

scénář V. Kučík, *A co ten ruksak, králi?* - scénář M. Kratochvíl.) Tento princip převrácení pohádky uplatněný nejlépe Josefem Ladou, byl ve své době jistě zajímavý a pro spoustu čtenářů zábavný, ale stálým opakováním poněkud ztratil na účinnosti a tak dnes do nekonečna omílané téma o nestrašících strašidlech, lekávných čertech a pod. nemůže přinést žádný nový impuls.

K určité stagnaci a nevalné úrovni pohádkových televizních her myslím přispívá absence odborné kritiky zveřejňované v tisku.

Zatímco ostatní televizní tvorba (např. televizní inscenace, seriály) bývá zpravidla recenzována v denním tisku, o pohádkách toho bylo napsáno pramálo. Považují snad kritici televizních pořadů pohádku za žánr příliš okrajový, nehodný jejich pozornosti? Domnívám se, že právě zde by kritické slovo mohlo alespoň částečně něco napravit. Ze strany odborných kruhů se již několikrát kritické hlasy ozvaly. Příkladem jsou Články Oldřicha Širovátky, P. Zajace a za filmovou kritiku např. Ireny Šlapákové. Její závěry se týkají především zfilmovaných pohádek, ale požadavky, které klade na filmovou tvorbu, se shodují i s požadavky na tvorbu televizní. Autorka upozorňuje na absenci pravidel závazných pro natáčení pohádek a dodává "Za této situace pochopíme, že se filmoví autoři, scénáristé, režiséři, ale i dramaturgové, kteří literární přípravu vedou, často spoléhají na svůj cit, na své profesionální instinkty, místo na ustálená pravidla pohádkového žánru, protože takové

V) Akce s a pro tradiční lidovou kulturu:

výstavy by se nemusely bát nových pohledů; zbavit téma tradiční lidové kultury muzejního prachu. Není třeba se bát též konfrontace různých kultur.

Festivaly: ano, ale kvalitní, s vkusem a čím méně, tím lépe.

Nezapomínat na sezónu a turisty, kteří po tom baží, mnozí se domnívají, že tu ještě chodíme v kroji. Pravda je, že je to dobré "entré" pro pochopení národa, kultury a mentality.

Sympozia, konference: inderdisciplinární.

Helena Jarošová, socioložka

ZAPOMÍNANÝ PRAMEN

S trochou nadsázky lze říci, že člověk zpravidla nejméně rozumí sám sobě... Někdy mi připadá, že tak je tomu i s lidovou tradicí v životě národa. Kolik krásných slov už bylo na toto téma vyřčeno! Sotva najdeme člověka, který by přiznal, že jsou mu tradice vlastního národa lhostejné, že by k nim měl dokonce záporný vztah. Jenže denní skutečnost je jiná. V dětech je budoucnost národa, ale ve škole se toho o lidových tradicích dozvědí pramálo, ba ani lidové školy umění nepřihlížejí cílevědomě k tomuto prameni. Nemáme časopis, který by všechny generace ovlivňoval v celonárodním měřítku a v televizi, nejmasovějším médiu, se natřásají othanci v rytmech "západní provenience" - nic ovšem například proti neworleánskému jazzu, hudbě Bernsteinově atd. - zatímco zpěvačky v našich vkusných krojích slyšíme jen tu a tam; zřídka v hromadně sledovaných večerních časech. Výjimky, například produkce dětského vysílání brněnské televize nebo ostravské Voničky a několik málo podobných činů, potvrzují smutnou praxi. Pochválit lze jen rozhlas, který cílevědomě pěstuje hudební větev folklórní tradice už vlastně od počátku své existence.

Tento stav zřejmě způsobuje to, že na většině území České republiky, až na enklávu Slovácka, žijí lidé v prostředí, kde tradiční folklór zanikl vlivem civilizace dřív, než mohl být podchycen a transformován, třeba do života souboru. Většine národa pojem naše lidové tradice už téměř nic neříká ... Kdo nepoznal některý z koutů Slovácka z osobního důvěrného styku, třeba na komornějším národopisném festivalu nebo při setkání s přáteli u cimbálu ve sklípku, nemůže pochopit význam folklóru pro soudobou kulturu národa, pro jeho životní sloh.

Ovšem ani "výjezd do terénu" není samospasitelný. Vzpomínám si na jeden večer ve strážnickém zámku v polovině sedmdesátých let, kdy hudci v čele se Slávem Volavým hráli spisovatelům. Tenkrát měl František Kožík šťastný nápad: vyzval Volavého, aby vystoupení kapely komentoval. Čeští spi-

sovatelé, vesměs Pražáci, otevírali oči a někteří začali chápat, oč tu vlastně běží. Nicméně Slávka Volavěho to v nadšení neuvádělo, a tak když mu k půlnoci "visel na krku" jeden český básník, vyznávaje, že teprve teď poznal ty kořeny národa, uščuňující se Slávek mu řekl: Přijed' až budeš střízlivý a já ti to rozmluvím! Věděl totiž cosi o povrchnosti různých vyznavačů folklóru, třebaš to někteří z nich mysleli dobře.

Složité jsou cesty poznání sebe sama.

Neméně složitý proces je promítání folklórní tradice do nově vznikající umělecké tvorby, která vskutku může ovlivnit mnoho lidí. Vzpomínáte v anketním dopise Nerudu, Čapka; klasiků, vyznávajících se z obdivu k lidovým tradicím by byla dlouhá řada. Vzpomenu jen jednoho - Leoše Janáčka, kterého lidé znali umění Západu označují za čtvrtého největšího operního skladatele všech dob, po Mozartovi, Wagnerovi a Verdim. Picasso se utekl z pouště pařížské periferie k negerským plastikám, nazíraje je svým španělským srdcem, a tak bychom mohli pokračovat. Když v poválečné Paříži nabídl náš výtvarný teoretik jednomu z významných světových malířů, žel jsem zapomněl jeho jméno, k prohlédnutí katalog českých výtvarných umělců, mistr jím nevzrušivě listoval, až se zastavil u jednoho jména: to je největší váš malíř! - prohlásil o Josefu Ladovi.

Vstupovat "do Evropy" s tím, čeho je tam plno, nemá smysl, kosmopolitní snobismus není program. Na druhé straně ovšem jím není ani kopírování minulosti a už vůbec ne její kýčovitě rozměňňování...

Klást si otázku po významu a nezastupitelnosti lidové tradice v životě národa, to je jako se ptát, zda potřebujeme k dýchání kyslík. Jistěže ano, ale jak správně dýchat? Jak to zařídit, aby učitelé, dramaturgové, redaktoři, kulturní činovníci, ale také umělci, pochopili v plné hloubce význam folklóru?

Pozoruhodné je ovšem jedno. Přestože tradiční folklór neustále zaniká už vlastně dvě staletí, stále je v našem životě nějakým způsobem přítomen; svědčí o tom i tato anketa. Snad je opravdu nezničitelný, ovšem hřešit na to nesmíme. To věděla už tetička Kateřina Hudečková z Velké, která svým synům - vyprávěl mně to svého času jeden z nich, generál Jura Hudeček, - dala 'krejcar' k muzice jen pod tou podmínkou, že budou tančit pouze samé sedlácké.

Jindřich Uher, spisovatel

NÁVRATY KE KOŘENŮM

Pro historika je folklór podle mých zkušeností nezastupitelný především v tom, že mu umožňuje vrátit se "zpět" v toku historického času, vcítit se do životních situací předchozích pokolení a díky tomu mnohem lépe pochopit mnohé stránky historického procesu. Lidová píseň, jejíž dlouhověkou tradici u nás bás-

poučky neexistují. Domnívám se však, že by se k této práci mělo přistupovat s větší znalostí pohádkové teorie literární, která je poměrně rozsáhlá a dobře zpracovaná, do doby než se vytvoří i teorie pohádky filmové."

Zformování pravidel vizuálního zpracování pohádky je však zřejmě proces dlouhodobý a vyžadující spolupráci scénáristů a dramaturgů s odborníky - folkloristy a literárními vědci. Tato spolupráce však zatím nijak nefunguje. Od pracovníků Hlavní redakce vysílání pro děti a mládež vím, že spolupráci s odborníky nikdy nevyhledali a za odborníky v oblasti pohádkové tvorby pokládají spíše své starší kolegy, kteří mají sice úctyhodnou praxi v daném oboru, ale jsou, řekla bych, stále v zajetí pouze svých zajetých postupů, které vycházejí ze specifických potřeb televizního zpracování.

Jak z tohoto kruhu ven je těžké radit, po kritických slovech by měl zaznít i nějaký optimistický výhled do budoucna či rada jakou formu televizním pohádkám dát. Univerzální recept, jak z předchozího vyplývá, není a záleží tedy více méně na osobní odpovědnosti každého jednotlivého tvůrce, jak poctivě k pohádkové látce přistoupí. Bohužel jen letmý průřez televizní tvorbou pohádek za posledních deset let ukazuje, že jen málokterý autor si tuto odpovědnost uvědomuje. Na druhé straně je třeba přihlídnout i k daným podmínkám, ve kterých pohádkové hry vznikají. Nedostatek finančních prostředků nutí televizní pracovníky k rychlé a

rutinní práci, při které nezbyvá čas na dotažení pohádky do přijatelné podoby.

Pohádka stále zůstává žádaným artiklem, je považována za klasický typ pořadu pro děti a je tedy možné předpokládat, že tvorba pohádkových her bude i nadále pokračovat a jejich počet se zvyšovat. Česká televize prochází v současné době nesnadným obdobím změn a přesunů, je možné očekávat vznik dalších televizních společností. Jaký vliv to bude mít na úroveň pohádkové tvorby, ale i celkově na pořady o lidové kultuře, se dá dnes jen ztěží odhadnout. V případě pohádky by se však autoři měli držet hluboce pravdivých slov jednoho z klasiků naší filmové pohádkové tvorby Jiřího Brdečky, že: "Většina veřejnosti považuje pohádku za ohočené, přihlouplé zvířátko ale ona má dráčky, které mohou vyrůst v děsivý spár."

Barbora Gergelová

Výběr z literatury:

Sirovátka, Oldřich: Pohádky jako podívaná. Národopisná revue, 1, 1990. *Šlapáková, Irena:* Jak je to s pohádkou? Film a doba, 2, 1987, s. 89. *Brdečka, Jiří:* O stylizaci filmové pohádky. Film a doba, 4, 1957, s. 237.

nickým jazykem snad nejkrásněji oslavil Milan Kundera v jedné z pasáží svého románu Žert, a spolu s ní i zvykoslovné obyčeje navozují atmosféru vzdálenou člověku atomového věku mnohdy o celá tisíciletí. Patřím totiž k těm historikům a milovníkům lidového umění, kteří hledají kořeny lidových zvyků (oslav zimního a jarního novoročí, vynášení Moreny, jízdy králů aj.) hluboko v pravěké historii lidského rodu. Pozorný divák a účastník těchto obřadů snadno odhalí v jejich průběhu prvky pohanského nazírání světa (oslavy návratu slunce, zajištění úrody, pohřební ritus, iniciační zvyklosti) a nesleduje je pak pouze jako barvitou podívanou, ale jako svědectví, které se k němu prodralo z hlubin věků. V tomto smyslu by mělo být lidové umění a zvyky pro historika nezastupitelným, nejvzácnějším pramenem poznání - a je vlastně ku podivu, že si to dosud málokterý z nich uvědomil. Archeologové se odebírají do jeskyní a stavějí primitivní obydlí pravěkých lidí, aby simulovali jejich způsob života, historikové sociálních dějin vymýšlejí složité metody studia "každodennosti"; jen málokdy si uvědomují, že při posezení u vína ve slovácké "búdě", stavěné stejnou technologií jako obydlí pravěkého člověka, při poslechu starobylých obřadních písní za doprovodu původních lidových nástrojů mohou prožít civilizací už dávno překrytý pocit návratu ke kořenům, k moudrosti, sepětí s přírodou, ke zpomalenému toku času našich předků. Mimo jiné mně právě toto poznání umožnilo chápat historii v mnohem širších souvislostech, než jsou změny ekonomických formací; pochopit, že vývojový proces je mnoho vrstevnatý a odehrává se v několika časových liniích.

Folklór mi umožnil získat mnoho přátel na celý život, s nimiž mne spojuje jakési neviditelné pouto, i když se vídáme jen zřídka. Zní to zřejmě poněkud nadneseně, je však těžké najít prostá slova pro vyjádření toho všeho, o co byl můj život obohacen díky lidovému umění. Pro člověka moderní doby, uštvaneho rychlým a často zmateným tepem života, je lidová píseň, ale především atmosféra, kterou dovede navodit, očistným pramenem uvolnění a pohody.

Nina Pavelčíková, historička

BŮH PÍSNĚ NENÍ MRTEV

Můj vztah k folklóru ... brr...! lustračně denunciační otázka - je košilatě erotický. Ve Velké jsem koupil od babičky stokrát sepranou hornáckou košelu. Dlouho jsem nevěděl, co s ní. Úlehla napsal, že nepochopí nikdo táhlou kosečkou, kdo neprospal ranní rosu v režné košili. Je to archetypální, tělu nejbližší znak. Brával jsem ji na sebe v útulku domova jako svátost, psal v ní scénář o Fanoši Mikuleckém. V Bulharsku jsem ji internacionálně exponoval na diskotéce - a slyšel poznámky v němčině: Hele, Čingizchán... - Kuriózní bylo, že chvíli před tím Jan Vodňanský studiem mých lícních kostí seznal, že náš rod musel dojet do ostravských Radvanic z mongolských stepí. Pak mě v době nehraní odvážně pozvali na festival do Lipnice jako instrumentálního sólistu Hradišťanu. Cítil jsem v té košili dvojlohné bezpečí - jsem to já, i to, co mě přesahuje, co bylo přede mnou. Během dvaceti minut jsem na místě prošel celým karpatským obloukem své hudebnosti: začal jsem jako barbar neartikulovanými výkřiky do rytmu v dávno vyhynulém jazyku vzdechů, strachu a zoufalství samoty, projel na olašském voze až do louisianské greenwichské vesnice, známé pod důvěrným jménem Dylanice, přeskočil letmo minimalistické tribální tance a zakotvil v sebeléčivém hymnu new age. To všechno se událo bez jediného slova, tak tehdy znělo inspirativní memento pořadatelů. V té košili vězelo tajemství volnosti tvorby: Bůh písně není mrtev, a právě proto je v ní všechno lidské dovoleno.

O národní identitu usilujeme většinou až v ohrožení cizím prostředím. Sedíte na zemi v pařížské kuchyni, londýnském podnájmu anebo na studentské koleji, hádáte se o podobu světa, a

najednou vám řeknou: zazpívejte typicky českou písničku. Dobrú noc, má milá přestává být kýčem z páté obecné a stává se vlajkovou lodí národní hrlosti. Kde zůstaly tálinské rybníky, skočná veselost a panimandovství jihočeských lidovek, které tak krásně duní u vodáckých ohňů?! Sáhli jste po jiné než geografické mapě - na mapě ducha a hudby nejsou hranice.

Hudba, která se dodnes hraje pro kroužek náruživých zpěváků, jako služba géniu krůžku rozjařených chasníků v addidasovém dresu, obřad, kterým saháme po dávnověké pospolitosti, mi upřela možnost vůbec uvažovat o emigraci. Ať odejdou ti, kteří neznají tu našu. Folk/lór/ zatočil směr mého života k pokoře před jemným předivem, ze kterého jsme utkáni. Byla to láska na první poslech. Protože - jako baryton - si zas tak moc před muzikou nezabekám. Šak sa na mě taky Martin Hrbáč pěkně šibalsky zadívá, když se parkrát za noc urvu ze řetězu. A stalo se taky, co se u velkých lásek stává: milující člověk se od své lásky dovídá i nepříjemné věci. Dozvěděl jsem se hodně o své povrchnosti, neschopnosti žít a zpívat jen pro tento okamžik - a současně pro věčnost, pro Pána Boha. Narazil jsem jako ten sokol na klenbu nebe. A zkoušel kolikrát odvrhnout tu krutou a sebestravující lásku s prudkostí, s jakou přišla. Dodneška pátrám po sobě v té první noci, kdy jsem se cítil být malým kouskem národa hudců, národa, kam se vejdou irské a bretonské balady, pouliční blues, homérske hymny, detvanské rozkazovačky, myjavské táhlé, vážecké kosecké, cikánské žalmy, znějící tak chasidsky, až to bolí. Nemusíme tomu hned nadávat do folklóru, jde o víc - o splynutí, a současně obohacení té velké řeky, která osvěžuje a topí, rodí i ničí zároveň.

Vláda Merta, hudebník a publicista

VÁCLAV TILLE A JEHO ÚČAST NA MORAVSKÝCH PŘÍPRAVÁCH NÁRODOPISNÉ VÝSTAVY ČESKOSLOVANSKÉ

Miloš Melzer

Bližící se sté výročí Národopisné výstavy československé (NVČ) vybízí ke zhodnocení práce různých osobností vědy a veřejného života, které svou aktivní činností zajistily úspěšný průběh výstavy v Praze.

Na moravské národopisné hnutí měl v závěrečné etapě příprav závažný vliv Václav Tille (1867-1937). Jeho dvojnásobné jubileum v tomto roce vzpomínáme. Když v roce 1893 získal zástup na místo amanuensa v olomoucké studijní knihovně, nepřijížděl na Moravu poprvé. Již jako univerzitní student sbíral v roce 1888 z podnětu prof. J. Gebauera lidová podání na Valašsku. V Olomouci dlouho nepobyl, odešel již následujícího roku.

Činorodost V. Tilleho v tomto období pro věc národopisné výstavy doložená v jeho čtyřiaadvaceti dopisech výkonnému výboru NVČ nebo jmenovitě jeho členům svědčí o velkém pracovním a organizačním úsilí. Už zde se projevoval jako člověk nešetřící věcnou kritikou své odborné i občanské okolí, jak jej poznala řada kolegů v pozdějších letech. Obsahy dopisů svědčí nejen o naturelu pisatele, ale jsou především znamenitým pramenem informací o postupu příprav na NVČ v jednotlivých lokalitách a regionech Moravy. Pohled nedeformovaný romantickými ohledy zaznamenal řadu nesvárů, předpojatostí, monopolistických tendencí i osobních nevráživostí v moravském národopisném hnutí v předvečer pražské výstavy. Příslušník Masarykova kruhu kolem Athenaea s despektem

referoval do Prahy o žabomyších sporech, ale přes zřejmou nechuť k situacím, usiloval o takové výsledky jednání, které by pozitivně přispěly k realizaci NVČ.

V. Tille nastoupil v olomoucké knihovně 13. října 1893. Přišel v posledním čtvrtletí roku, ve kterém vyvrcholily v podobě místních výstav regionální přípravy na NVČ v Praze. První dochovaný dopis je datován až 19. dubna 1894, ale z textu vyplývá, že V. Tille se již seznámil s poměry a úspěšně se orientoval v problematice

hož roku úspěšně uspořádána regionální národopisná výstava. Zmiňoval se též o schůzce, na které by se v Olomouci měli sejít zástupci Hané. Získal také přehled o stavu příprav na Slovácku i s detaily osobních vztahů, na které upozorňoval. Příkládal jim význam, protože mohly být překážkou nebo pobídkou v práci. Například navrhoval kontakt s dr. Kouteckým, advokátem ve Strážnici, který však byl "silně na štíru s Hodonínem".

V dalších dopisech výkonnému výboru sledujeme stupňující se aktivitu V. Tilleho. Na svých cestách do Kroměříže, Přerova, Tovačova a Brna se účastnil pracovních setkání místních činitelů. Informoval je o stavu financí, instalace, organizace výstavy v ústředí a zdůrazňoval význam práce místních odborů. Využíval znalostí situace a doporučoval pražskému výboru metody a formy dalšího postupu, přímo v terénu působil na příznivý průběh příprav.

Na olomoucké schůzi zástupců hanáckého venkova, o které píše v dopise z 21. května 1894, se objevily hlasy vyzývající Selskou jednotu ke zrušení podpory budování výstavního gruntu. Měl o něj dále pečovat olomoucký muzejní spolek. V. Tille tyto tendence považoval za likvidační, protože postupně získával přesvědčení o nechuti a nemohoucnosti spolku pracovat ve prospěch NVČ.

Neutěšený organizační stav příprav konstatoval po brněnském setkání zamýšleného celomoravského národopisného odboru. Pracovali jenom jednotlivci, nezúčastnili se všichni pozvaní a někteří přišli s úmyslem celou aktivitu pohřbit. V červnu odeslal V. Tille zprávu o další schůzi v Olomouci, na kterou se dostavilo kolem devadesáti zástupců z Kroměřížska, Prostějovska, Přerovska apod. Výkonný výbor jej

delegoval jako svého zástupce. I když opět shledal, že olomoucký muzejní spolek nemá již síly na organizaci rozsáhlé akce a jeho činovníci jen neustále nostalgicky připomínají společenské úspěchy z druhé poloviny 80. let, referoval v optimistickém duchu. Očekával zaktivizování národopisné činnosti. Jako drobný negativní jev zaregistroval tendence moravského separatismu a upjatosti vůči pražskému výstavnímu výboru. Předpokládal, že vše zanikne v intenzivní práci.

Vedle organizačních informací a koncepčních připomínek se objevovaly v jeho relacích stále častěji konkrétní náměty na zabezpečení NVČ předměty z moravských domácností a hospodářských usedlostí. Upozorňoval také na osoby, jejichž zručnost by se měla zužitkovat ve prospěch expozice. Dr. E. Kovářovi psal o stroji na čištění obilí v Dřevohosticích, posledním dřevěném pluhu v Myslechovicích, dveřích od gruntu v Příkazích i o třiaosmdesátileté M. Hubáčkové z Choliny, která strojila svatební stromy pro široké okolí. V dopise F. Šubrtovi popisoval výstavu v Troubkách a zpracoval seznam exponátů, které by bylo vhodné získat pro NVČ. Bílé prolamované vyšívání prezentoval jako nejvýznamnější regionální doklad lidové kultury. Slavnosti se také zúčastnil L. Janáček, který doporučil pro pražský program troubské královničky a hody.

V letních měsících roku 1894 stále častěji vyjížděl na moravský venkov, aby agitoval pro pražskou výstavu. Navštěvoval místní národopisné akce, při kterých se setkávali příznivci i nepřátelé NVČ. Koncem června informoval *relata refero* o dojmech V. Havelkové a L. Bakešové z výstavy ve Velké nad Veličkou. Charakterizovaly ji jako méně

zdařilou. Většina exponátů patřila F. Kretzovi, který odmítl cokoliv zapůjčit do Prahy. Chyběly krojové součástky a výšivky. Ocenily však nápad předvádění různých řemesel v jednotlivých usedlostech obce a doporučily provozovat živá řemesla i na pražské výstavě.

Sedmnáct srpnových dnů strávil V. Tille putováním po Slovácku a v dopise z 28. srpna 1894 referoval o splněných úkolech. Zhlédl výstavy v Napajedlích, Uherském Brodě a prošel vesnice v okolí Uherského Hradiště. Po dohodě s L. Niederlem, který byl na letním bytě ve Veletinách u Uherského Brodu, se věnoval dokumentaci a sběru exponátů v oblasti od Napajedel po Valašské Klobouky a k Uherskému Brodu.

V dopise dr. E. Kovárovi ze 4. září 1894 znovu popisoval značně komplikovanou situaci kolem pořízení hanáckého gruntu pro pražskou výstavu. Zaregistroval pokračující nevraživost mezi olomouckými aktivisty z řad Selské jednoty a kroměřížskými členy národopisného odboru, kterým nevyhovovalo rozhodující slovo starostů z Olomoucka při jednání o stavbě gruntu. V. Tille poukázal na neúčelné tříštění sil a pro delikátnost situace doporučoval osobní ovlivňování některých kroměřížských pracovníků odboru, aby přistoupili na spolupráci.

Poslední dochovaný dopis z Olomouce je datován 23. října 1894 a V. Tille v něm zaznamenal koncentrát své činnosti pro NVČ na Moravě. Informoval o nákupech exponátů, upozorňoval na horlivou sběratelskou činnost v Přerově a poukazoval na pasivitu olomouckého muzejního spolku.

P. I. Wurm neměl již tolik sil, aby se práci věnoval, a také její směr formovaný některými novými pracovníky postupoval v intencích, se

kterými se nehodlal ztotožnit. Pisatel přímo hovoří o spletnosti příčin, které nepůsobí příznivě. Je přesvědčen, že sám usiloval v nejvyšší možné míře, aby práci přivedl ke zdárnému konci. Až během času dospěl k poznání, že pro celou moravskou národopisnou činnost bude prospěšnější její částečné samovolné utváření, protože olomoucké ambice na vedení neměly opodstatnění v pracovní intenzitě ani v organizačních předpokladech.

V. Tille významným způsobem zasáhl do příprav moravské části NVČ jako zprostředkovatel idejí výkonného výboru. Působil v poměrně krátkém časovém intervalu, ale v době, která byla rozhodující pro utváření celomoravského souboru a soustředění sil na realizaci pražské výstavy. Jeho objektivní přístup umožňoval uplatnění a případné transformování námětů z terénu, což nakonec vyústilo v úspěšnou realizaci projektu Národopisné výstavy v Praze.

V. Tille nastoupil 1. prosince 1894 na šestiměsíční studijní dovolenou a odjel z Olomouce. Zdánlivá životní a pracovní epizoda dokládá mnohostrannost jeho kulturních zájmů. Renomé získal především jako vynikající badatel v oborech srovnávací literární vědy a folkloristiky.

Prameny a literatura

Ústřední archiv ČSAV, fond NVČ 1895, korespondence s krajskými odbory, 1893-1895, kart. 13-15. *Spisový archiv SVK Olomouc* (1861-1945). *Horálek K.*: Václav Tille a dnešní úkoly naší folkloristiky *Radostná země*, r. 7, 1957, s. 67-70. *Tetauer F.*: Václav Tille. *Nový život*, 1957, s. 837-839.

VYUŽÍVÁNÍ LIDOVÝCH OBYČEJOVÝCH TRADIC V ČINNOSTI SPOLKŮ

(Národní jednota pro jihozápadní Moravu)

Eva Večerková

Při studiu folklorismu je nezbytné zabývat se také staršími vývojovými fázemi snah po využívání folklórních a obyčejových tradic, které se uskutečňovalo na bázi rozličných spolků s národně uvědomovacím, sociálně a kulturně osvětovým programem.

Jedním ze spolků, které od sklonku minulého století až do konce první československé republiky působily na moravském venkově s určitými specifickými cíli, byla *Národní jednota pro jihozápadní Moravu*, založená v roce 1886 v Telči; o dva roky později se její ústředí přeneslo do Brna. Posláním Národní jednoty spočívalo v ožívování a podpoře českého národního vědomí - jako protiváha velkoněmeckému tlaku - v jižní polovině Moravy, v oblastech, které zasáhlo německé osídlení. Spočívalo v materiální a duchovní podpoře českých menšin, v rozvoji českých škol na venkově i v Brně, kde se cílevědomě prosazovalo české národní hnutí. Program Národní jednoty byl v úvodu stanov charakterizován slovy: *"Přispívati ku národnímu, duševnímu a kulturnímu zvelebení krajin ve středě, na jihu a západě Moravy, hlavně v bývalých krajích brněnském, jihlavském a znojemském."* Už na přelomu století zasahovala Národní jednota do mnoha okresů. V roce 1903 měla 107 odborů ve 14 okresech zhruba na území bývalého Jihomoravského kraje, v nichž vytvářela síť svých místních odborů organizačně

spjatých s tzv. patronátními městskými odbory a s brněnským ústředím.

Národní jednota povzbuzovala odbory v menšinových obcích k rozvíjení vlastní kulturní a společenské aktivity, ke konání rozličných místních akcí. Snažila se tak napomáhat upevňování soudržnosti českých skupin v obcích s převahou německého obyvatelstva a sledovala též cíle kulturního povznesení vesnice, "zušlechtění" společenského života na bázi národního uvědomění. *"Účinek takových zábav zejména v místech na rozhraní národnostním a ve smíšeném území bude skutečně značným, uváží-li se, že často odbory naše jsou jediným střediskem českého živlu v místě a že ušlechtilými zábavami odvádí se lid od obvyklých zábav druhu nejnižšího a uvyká tím způsobem zábavám ušlechtilým, namnoze pak divadla i zábavy stávají se prostředkem, jímž Cechové, vlažní a neuvědomělí znenáhla sic, lež s úspěchem přece připoutávají se ku českému životu společenskému a tím i ku práci národní."*

Součástí kulturního, společenského a osvětového působení Národní jednoty bylo ochotnické divadlo, pořádání přednášek, hudebních a pěveckých vystoupení (zvláště se podporovalo pěstování "národních písní"). Pro české školní děti se připravovaly mikulášské nadílky, vánoční "stromkové slavnosti", "pomlázkové dny" s charitativními cíli. Do společenského života vesnice zaváděla Národní jednota "Husovu oslavu" - zapalování ohňů 6. července. Rovněž pořádání "národních zvyků a zábav" patřilo k důležitým složkám programu Národní jednoty. Tak v roce 1904 vyzývá své odbory, aby *"neopomíjely zavádět do svých zábav*

národní písně a kroje, národní obyčaje a zvyky jako obžínky, hody, vinobraní, stínání berana, právo aj. Brněnské a též venkovské odbory, které tak činí, získali zvláštní přízeň a oblibu obecnstva." Odbory Národní jednoty pořádaly akce využívající tradiční obyčejové příležitosti, jako hodové zábavy (často jako "martinské hody"), dožínkové, masopustní, kateřinské, zástěrkové, mikulášské, pomlázkové zábavy - někdy spojené s prodejem kraslic, vinobraní aj. Do nich byly zařazovány předem nacvičené písně a tance (zejména "besedy"), tomboly, finanční sbírky. Navazovaly někdy bezprostředně na divadelní představení. K obsahu a zaměření zábav dávala Národní jednota svá doporučení.

Pořádaly se též organizačně a režijně náročnější "národní slavnosti", na nichž byly velmi často předvedeny na společenském místě v obci scénické úpravy lidových zvyků. Objevují se nejčastěji "dožínky", "selská svatba", "hody", "vinobraní", "přástky", jako folklórní scénka, ale

i zvyky už méně obvyklé: např. v Letonicích u Bučovic v roce 1912 uspořádali členové místního odboru "stínání kohouta". Oblíbená byla též slavnost "zrušení roboty". Aktivně se projevovaly v letech před první světovou válkou zejména brněnské odbory, které pojetím zábav dávaly jistý příklad vesnickým. Tak v roce 1906 uspořádalo 11 odborů v Brně na 19 lidových zábav (mikulášské, kateřinské, "masopustní merendy", "martinské hody", vinobraní aj.). Na "václavském posvícení" v roce 1906 se počítalo s předvedením "šlapanického práva", na "menšinovém dni" v roce 1910 byla předvedena "hanácká svatba", "královničky" a "hody". V brněnských Řečkovících uspořádal místní odbor v roce 1910 velké "dožínky" s alegorickými vozy, krojovanými ženci a žnečkami, maskami, scénkami atd. Byly opakovány po válce r. 1922. Skupina ze Žabovřesk se zúčastnila "dožínek" na Moravském roce v Brně r. 1914. Výtěžek z těchto zábav a slavností byl určen k podpoře menšinových škol.

Vedle jednotlivých akcí v místech - a v nich bylo těžiště činnosti Národní jednoty - byly organizovány také větší, regionálního dosahu, získávající širší povědomí o působnosti spolku. Měly manifestovat sílu českého národního hnutí a podporu českým lidem žijícím v německých obcích. Tak v červnu 1902 uspořádala Národní jednota "velkolepou manifestační slavnost" v Náměšti nad Oslavou, která se *"zdárně vydařila jak mravně, tak i finančně a získala řadu příznivců Národní jednotě. O této slavnosti vypravena byla příčiněním a zásluhou p. nadučitele Al. Krnovského "selská svatba", která konána dle starodávných národních zvyků se*

všemi příslušnými obřady." Jinou byl "menšinový den" v Rousínově 1913 s předvedením "hanácké svatby". Na národní slavnosti v Ivaní, české obci na okraji německého osídlení jižní Moravy, mládež předvedla předem nacvičené "národní tance".

Scénické úpravy lidových zvyků a folklórních projevů byly součástí obsahově širše koncipovaných slavností, na nichž se v proslovech činovníků Národní jednoty představily její národní a osvětové cíle. Uplatnily se krojované průvody, alegorické vozy, "selská jízda", nechyběli uniformovaní hasiči, Sokoli aj. jako složky estetickoemocionálního působení, jež umocňovalo národně reprezentační funkce slavnosti. Určitou orientaci v prezentaci obyčejů dával příklad výstavních slavností z období příprav Národopisné výstavy československé.

Místní odbory se opíraly zejména o aktivitu učitelů a zájem a spolupráci s divadelními ochotníky, zejména při organizování větších podniků. Vnášení těchto novodobých aktivit nepřinášelo vždy kladnou odezvu ve vesnickém společenství: *"Jest bohužel u nás zjevem, že široké vrstvy lidové vyhýbají se takovým ušlechtilým zábavám, které v první řadě jen k zábavám, radosti a poučení jsou určeny"*, posteskl si na závěr zpravodaj z nezdařeného "pomlázkového dne" v Koryčanech v roce 1913.

V naznačených formách činnosti pokračovala Národní jednota i po vzniku československého státu. Směřovala k akcím aktuálním, spojeným s novou společenskou realitou (např. organizovala "sazení lip svobody" v letech 1919-1920) a zaměřila se výrazněji na působení mezi českými

menšinami, "hraničáři" v jižní a jihozápadní pohraniční oblasti Moravy a v německých jazykových ostrovech ve vnitrozemí. Podpora českých menšin v pohraničí, ve "zněmčeném území", posilování jejich hospodářského postavení, odpovídalo také snahám československého státu. České obyvatelstvo v jihomoravském pohraničí bylo před první světovou válkou počtem malé, s vlažným národním cítěním a ekonomicky velmi slabé; šlo zejména o zemědělské dělnictvo na německých velkostatkách. V letech první republiky byly české skupiny posilovány přílivem Čechů z vnitrozemí - učitelů do nově vybudovaných českých škol, státních zaměstnanců (četníci, finanční stráž, železničáři) a kolonistů-zemědělců na rozparcelované velkostatky po první zemědělské reformě. Na okrajích německých vesnic, často při nádraží, vznikaly české kolonie s centrem v české škole, příp. hostinci, kde se organizoval jejich nebohatý společenský život. Jednou z pravidelných akcí místních odborů byly vánoční dobročinné "stromkové slavnosti" s obdarováním chudých českých dětí. Národní jednota tak chtěla paralyzovat německé snahy - získat větší finanční a věcnou podporu české děti do německých škol.

Národní jednota se snažila prostřednictvím svých nově vznikajících odborů posilovat národní vědomí a sebevědomí českých menšin organizováním příležitostných "národních" či "hraničářských" slavností, často u příležitosti různých výročí (např. při otevření a při výročí otevření českých škol). Program těchto akcí, sestavovaný podle dobového schématu propagačně-politických slavností měl navenek

manifestovat české vlastenectví. Alegorické vozy, početná krojovaná selská jízda, mládež v "národních krojích", uniformovaní hasiči a Sokoli - a nově přibylí legionáři - trikolóry a čsl. prapory, recitace a sborové zpěvy, byly prostředky národního vyznění slavnosti. Takové se pořádaly např. v Zaječích, Valticích, Lednici, v Šumvaldě aj.

V rámci slavnosti při otevření české hraničářské školy v Mašině na Jihlavsku v srpnu 1936 byla předvedena "dožínková scéna".

Organizování hodů pomáhalo spoluvytvářet historické zakořenění českých skupin v pohraničí a pocit soudržnosti jejich příslušníků. Tak "české posvícení" z iniciativy odborů Národní jednoty

bylo pořádáno na více místech už v roce 1920 (např. Šatov, Milfroň na Znojemsku). Tyto snahy zesílily zvláště ve třicátých letech, jako protiváha stupňujícímu se německému nacionalismu. Přitom se využívalo určitých slováckých prvků (průvod ve slováckých krojích, podobně i selská jízda, písně), anebo i účasti slováckých skupin a hudeb. Lidová kultura Slovácka propagovaná sdělovacími prostředky, prezentovaná jako svěbytný fenomén české Moravy, vytvářela určité zázemí pro orientaci menšin a nalézání jejich kulturní identity, zejména na Mikulovsku. Tak v roce 1931 byly pořádány "slovácké hody" v Nových Mlýnech, v Suchohrdlech u Znojma (1935), v Podmolí na Znojemsku (1936), v

Zaječí (1937), v Mikulově (1938), v Bulharech za účasti mládeže z Lanžhota, Rakvic a Poštorné (1938) atd. Větší akcí Národní jednoty v pohraničí byla "dožínková slavnost" v Hrušovanech nad Jevišovkou v roce 1933, které se zúčastnilo na 800 osob; v průvodu bylo "zařazeno 20 okrášlených vozů, 30 členů selské jízdy a 40 párů krojovaných ženců".

Také německé spolky a politické strany (zejména SdP ve třicátých letech) využívaly lidové obyčeje k manifestování německého vědomí obyvatelů jižní Moravy a jejich příslušnosti k německému národu: zejména slunovratové ohně (Sonnwendfeuer) a velikonoční jízdy na koních (Osterreiten) byly v jihomoravském pohraničí pořádány jako německé nacionální slavnosti.

Z větších akcí Národní jednoty v meziválečném období nutno připomenout "národní slavnost" v Jevíčku v srpnu 1923 (na českém okraji německého Hřebečska), na níž byly předvedeny lidovými skupinami z okolí "selská svatba", "královničky", "dožínky". V programu "václavské národní pouti" v Brně v září 1934 byly též "hody pod máji se starými zvyky" a "národní tance". Slavnost se konala na brněnském sokolském stadioně s cílem hmotné podpory českých hraničářských rodin a pod heslem "České Brno - českým hraničářům". Podobně jako před válkou pořádaly místní odbory zábavy a příležitostné slavnosti ("dožínky", "vinobraní", hodové, mikulášské zábavy, "kácení máje", "práštky" aj.), v nichž se navazovalo na předválečné zkušenosti.

Z podnětu Národní jednoty byla v září 1934 organizována také slavnost v charvátských obcích u Mikulova k údajnému 350. výročí

příchodu Charvátů na Moravu. Charvátská mládež předvedla "chorvatskou svatbu". Vystoupily zde skupiny slovenských Charvátů z Děvinské Nové Vsi a Dúbravky u Bratislavy. K tomu ještě dodejme, že odbory Národní jednoty vzniklé v charvátských obcích před válkou a po ní, podporovány ústředím, usilovaly o určitou pročeskou a pročeskoslovenskou orientaci charvátského společenství mj. též pořádáním oslav výročí založení české školy ve Frélichově, oslav výročí republiky aj. Šlo o úsilí vymanit charvátské společenství z vlivu germanizace, jež zasáhla etnické vědomí starší a střední generace. Činnost Národní jednoty zde nepostrádala jistě bohemizační rysy.

Aktivity Národní jednoty pomáhaly vytvářet vědomí spjatosti českých menšin žijících v německých regionech Moravy s českou národní tradicí.

Výběr z literatury:

- Altmann, K.: Společenské a kulturní působení Národní jednoty pro jihozápadní Moravu. In: Město: prostor, lidé slavnosti. Sborník příspěvků X. strážnického sympozia. Uherské Hradiště 1990, s. 339-342.
- Otýn B.: A slunce svítlo. Věstník Národní jednoty pro jihozápadní Moravu (dále Věstník NJ), 20 (1923) 505-508.
- Vašica, J.: Národní jednoty pro jihozápadní Moravu. Věstník NJ, 1 (1902-1904) 66-74.
- Oslavy slunovratu. Hraničářská stráž, 5 (1938) 142.
- Pozor na velikonoční zvyk na Mikulovsku "jízdy na koních". Mikulovský kraj, 2 (1938), č. 16, s. 3.
- Slovácké hudby a zvyky v poněmčeném Mikulově. Mikulovský kraj, 2 (1938), č. 32, s. 5.
- Václavská národní pouť v Brně. Hraničářská stráž, 1 (1934) 234-235.
- Charvaté vzpomínali. Hraničářská stráž, 1 (1934) 226-233.
- Zpráva o činnosti Národní jednoty pro jihozápadní Moravu za období 1903-1904. Věstník NJ, 1 (1902-1905) 3-38.
- Zprávy z odborů. Věstník NJ, 1 (1902-1904)-30 (1933); pokračoval pod názvem Hraničářská stráž 1 (1934)-5 (1938); tam průběžně o pořádaných akcích.

RUBIKON NÁRODOPISNÉ FOTOGRAFIE

Život objektivem Jindřicha Štreita

Fotografie Jindřicha Štreita jsou fenoménem, k jehož pochopení je třeba víc než jen orientace ve výtvarném světě. Není náhodou, že se objevují právě na tomto místě a právě dnes, kdy se nesměle začínáme seznamovat s postmoderním konceptem poznání, stírajícím hranice mezi vědou a uměním, poznatkem a prožitkem. Chceme zde poněkud rouhačsky doložit, že umělecké dílo může být vědeckým dokumentem par excellence. Máme-li však vzdálenost mezi obojím úspěšně přemostit, musíme nejdříve alespoň naznačit obrysy břehů.

Národopis na rozhraní epoch

Především je nutno shrnout situaci národopisu, jíž odpovídá i situace národopisné fotografie. Národopis je totiž vědou, jejíž předmět bádání - tradiční lidová kultura - vkročil do závěrečné fáze nezvratného procesu zániku. Pokud takto osiřelý obor sám nezaniká, je tomu tak částečně proto, že zejména samotné zpracování shromážděného materiálu potrvá

desetiletí, dále proto, že relikty tradiční lidové kultury v nejrůznějších modifikovaných formách existují a právě jejich modifikace je vděčným tématem badatelské práce, a konečně proto, že alespoň část národopisců k pramalé radosti konzervativnějších kolegů domestikuje pro svůj obor nové téma - skupinovou kulturu městských komunit, punkem, trampů atp. Takovéto netradiční pojetí národopisu by si ovšem zasloužilo

spíše název "kulturní skupinopis". Může být chápáno jako soudobá kulturní antropologie, jako mezioborová disciplína sociologie a kulturologie, anebo přece jako etnografie, sledující plynule další osudy někdejších nositelů tradiční lidové kultury, pro něž etnická příslušnost přestala být rozhodujícím vymezením. Ztrácí etnografie v tomto "období přechodu" identitu? Určitá část badatelů soudí, že ano. Potřeba

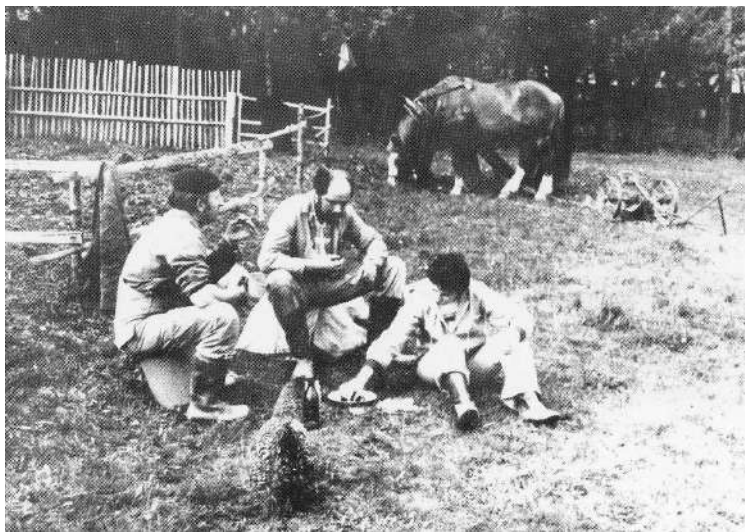
stáleho zpřesňování obrysů pravdy, intimního dotyku se skutečností, však odsunuje tento problém do druhého plánu.

Fotografie a pravda

Dějiny fotografie jsou velmi užitečnou názornou pomůckou pro úvahy o vztahu umění a skutečnosti. Zpočátku byla fotografie pocíťována jako materializovaný otisk skutečnosti, jako svědectví tak pravdivé, jako pravda sama.

Velice brzy se však tato iluze roztržila o útesy, čnící na dlouhé cestě mezi skutečností a jejím obrazem. Ukázalo se, že jednoduchou eskamotáží lze změnit svědectví v přesvědčivý podvod. Období experimentů v meziválečné době pak završilo odtržení tzv. tvůrčí fotografie od objektivní reality i od objektivizující fotografie vědecké.

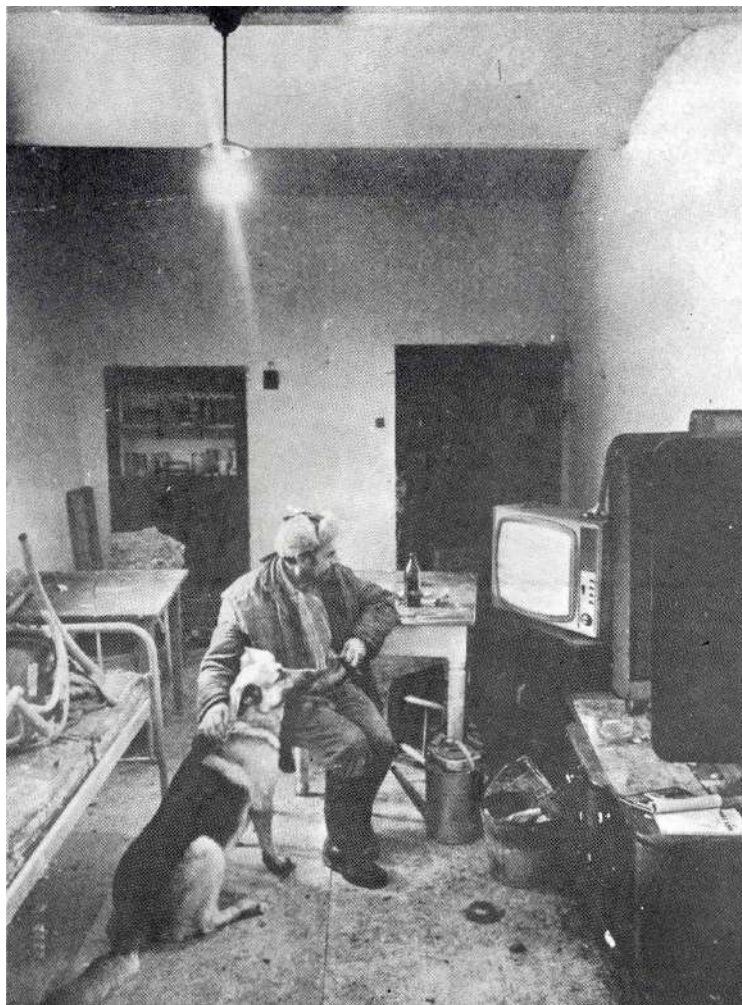
Teprve v sedmdesátých letech (a u nás jako obvykle o něco později) začíná být odtrženost výtvarné fotografie, ostatně stejně jako předtím dalších oblastí výtvarného umění, neudržitelná. Mnozí fotografové se zcela podřizují imperativu dokumentárnosti, aby se posléze návratem k vnější skutečnosti dostali v některých případech až na pomezí například sociologického dokumentu. Na rozdíl od vědecké fotografie si však v nejšťastnějších případech zachovávají tyto "umělecké dokumenty" vizuální kvality výtvarného díla i jeho schopnost umocnit pravdivou výpověď.

Národopisná fotografie

Jestliže v samotném národopise nalezneme úplný rejstřík pojetí od obrozeneckého nadšenectví přes pozitivistické muzejnictví až po aktuální oblasti na pomezí sociologie, o národopisné fotografii to zdaleka neplatí. Pokud Plicka mohl ještě zachytit zbytky autentické tradice, fotografům druhé poloviny tohoto století je už takový zážitek zcela odepřen. Přesto (nebo právě proto) se národopisná fotografie tvrdošíjně přidržuje tematického okruhu, charakterizovatelného kroji, cifrováním a jinými "původními" projevy lidovosti, čímž se téměř bezzbytku ocitá v oblasti lživého iluzionismu. Tyto "dokumenty" mají mnoho společného s živými obrazy oblíbenými v devatenáctém století, které rovněž vypovídaly více o mentalitě své doby než o epochách a událostech, které se domnívaly zobrazovat.

Skutečně autentické soudobé projevy téže lidovosti, která zplodila tradiční lidovou kulturu, tvoří obvykle jen nežádoucí pozadí. Kterého fotografa - národopisce by také zajímaly brizolitové vily a ploty z vlnitého plechu, tvořící kulisu zaručeně pravé jízdy králů. S vědeckým dokumentem ovšem takové fotografie mají málo společného.

Štreitův Sovinec

Jindřich Štreit, fotograf, osvětář a neúnavný organizátor kulturního života, žije v Sovinci, malé vsi kolem torza hradu německých rytířů na okraji sudetského Nížkého Jeseníku. Desetiletí sdílí osud lidí, kteří do tohoto zapomenutého kraje přišli po odsunu Němců z nejrůznějších koutů

republiky. Najdete tu někdejší Rusíny, Slováky a Romy, Valachy, Hanáky, přistěhovalce ze Slovácka a sem tam i německé starousedlíky. A také jejich potomky, jejichž etnické povědomí přežívá snad jen ve dvou-třech písničkách, které si pamatují z dětství a které zpívají zase jen svým dětem.

Je to velice zvláštní, vykořeněné společenství, svým způsobem extrém,

lid bez etnicity. Jindřich Štreit žije uprostřed tohoto světa pro sebe a fotografuje. V Sovinci, Jiříkově, Křížově, Těchanově, Huzové, Amolticích, Kněžpoli a občas i jinde. Rok za rokem, dům od domu, ve dne i v noci, v létě i v zimě, narození i smrt, všední dny i svátky, v domě, na poli, v hospodě ... Prostě stále a za všech okolností. Několik filmů denně (!), s posedlostí hraničící s mánii.

Lidé přestali jeho objektiv vnímat. Cvakající závěrka je neustále přítomna, stává se součástí dobře známé osoby a není jí třeba věnovat víc pozornosti než gestům a řeči. A právě tento návyk fotografování činí fotografie Jindřicha Štreita neuvěřitelně autentickými. Každá z nich je dotekem skutečnosti, syrové, nekorigované pravdy.

Ne nadarmo pociťoval režim pokryteckých pseudoproletářů toto svědectví jako hrozbu. Dva měsíce čekal fotograf ve vyšetřovací vazbě na obvinění. Nakonec se však žádné vykonstruovat nepodařilo. Nej těžší ovšem bylo následující půlroční čekání na zabavený fotoaparát... Je těžké snést pohled do Štreitova přesného zrcadla. A přece to není jen

pohled nemilosrdný, není z něj cítit odstup ani pohrdání. Fotograf se dívá a vidí, ale i soucítí a spoluprožívá. Je toto svědectví použitelné pro vědu? Stokrát ano! Vždyť obsahuje současně tisíce cenných autentických detailů i zobecnění, k jakému vědec dospívá teprve po dlouhé práci a velkorysou syntézou. Každý záběr je svědectvím o konkrétní situaci konkrétních lidí a

současně i existenciálním odkazem k samotnému smyslu lidského bytí. Hranice mezi vědou a uměním mizí, zůstává poznání blížící se pochopení.

Projekt: Snímek regionu

Zatímco domácí i zahraniční úspěchy na fotografických výstavách už dávno opravňují Jindřicha Štreita,

aby si byl vědom uměleckých kvalit svých fotografií, jejich hodnotu dokumentační stále více nahlíží právě v posledních letech. Logicky muselo toto uvědomování nakonec vyústit ve spolupráci s národopisci či sociology. Ve spolupráci s bruntálským muzeem (PhDr. Marie Polomská) a Okresním úřadem v Bruntále připravuje Štreit

monumentální projekt soustavné fotografické dokumentace regionu. Takto široce pojatý dokumentační záměr dosud u nás nemá obdoby a také ve světě by se pro něj našlo jen málo paralel. Vyžaduje totiž skutečnou posedlost a fenomenální pracovitost. A také peníze, jejichž nedostatek stále ohrožuje komplex-

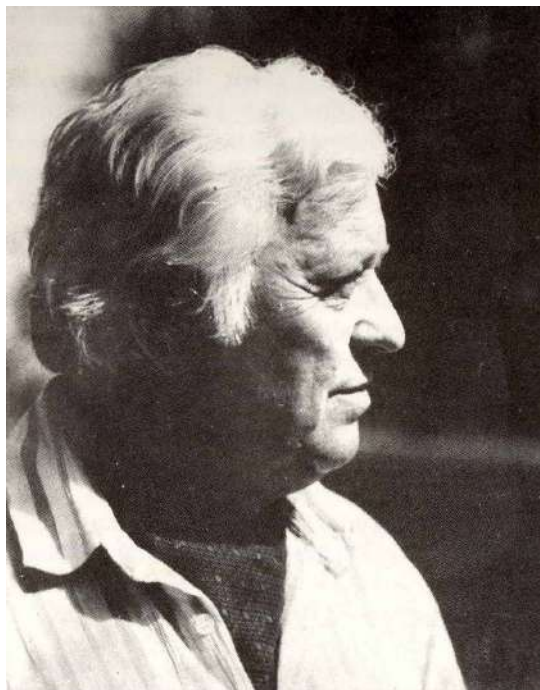

nost záměru či dokonce jeho realizaci vůbec. Zatím se našel jediný sponzor firma JKJ z Vrbna pod Pradědem.

* * * *

Výmluvnější než slovo mohou Štreitovy fotografie hovořit samy za sebe. Nepřístupujeme k nim dnes ani jako k uměleckým dílům, ani jako ke strohému dokumentu, i když jsou jistě obojím. Vnímejme je stejně jako realitu samu, nechme se jimi vtáhnout do děje, který, ač není malebný, má sílu skutečného života.

Petr Dvořáček

VÁCLAV FROLEC (27.9. 1934 - 14.5. 1992)

"Žaluji větru, život je krátký, vraťte se koně - kdyby se koně mohli vrátit, kdyby se čas mohl vrátit zpátky!" Tato slova básníka Jaroslava Seiferta snad nejpřesněji vyjadřují pohnutí kolegů a přátel profesora Masarykovy university *PhDr. Václava Frolce, DrSc.* nad zprávou o jeho smrti. Falešní proroci šťastných zítřků tvrdili, že každý člověk je nahraditelný, ale naše zkušenost potvrzuje, že to není pravda: žádný člověk není nahraditelný, tím spíše tvůrčí osobnost jakou byl Václav Frolec.

Odešel nejenom vědecký pracovník a vysokoškolský pedagog, ale i organizátor vědeckého a společenského života, z jehož podnětů a usilování vznikaly nejrůznější projekty. Byl neunavitelným hnacím motorem těchto projektů a především příkladem neobyčejné pracovitosti.

Národopis studoval *Václav Frolec* na brněnské filosofické fakultě u profesora Antonína Václavíka v letech 1953 - 1958, který orientoval nadaného studenta na zkoumání jevů lidové kultury hmotné. Tento Václavíkův záměr nevycházel jen z dobové atmosféry, nýbrž ze skutečných potřeb vědního oboru, jehož vědecké snahy oslabovala řada amatérských nadšenců, kteří v národopise hledali zejména kulturně společenské ambice.

Václav Frolec se už v roce 1961 stal asistentem na katedře etnografie, již po Václavíkově smrti vedl od roku 1959 Richard Jeřábek. Po nástupu na katedru obdržel stipendium na universitě v Sofii, odkud si přivezl pozoruhodný materiál pro kandidátskou disertaci o lidovém stavitelství v Bulharsku. Studiu lidového stavitelství věnoval léta neúnavné práce a první etapu tohoto usilování zakončil v roce 1968 obhajobou habilitačního spisu *Kulturní společenství a interetnické vztahy v lidovém stavitelství střední a jihovýchodní Evropy*.

Název habilitačního spisu naznačuje tematické rozšíření Frolcových vědeckých zájmů. Nadále věnoval pozornost studiu lidového stavitelství v regionálních i mezinárodních kontextech, avšak tradiční lidovou kulturu studoval v širších souvislostech geografických, historickospolečenských i

věcných. Příkladem zde může být rozsáhlý soubor prací o tradičním vinařství nebo o lidových obyčejích. (Biografii k jeho padesátinám zpracoval J. Souček: *Doc. PhDr. Václav Frolec, CSc.*, Národopisné aktuality XXI, 1984, str. 79-83, bibliografii prací do roku 1983 zpracovala V. Šepláková, tamtéž, str. 84-95.)

Vědecký odkaz Václava Frolce zhodnotí vědecké časopisy. V Národopisné revui, jejímž byl v roce 1964 spoluzakladatelem, chceme podtrhnout jeho činnost nejen jako jednoho z nej aktivnějších členů redakční rady, ale především jako spolubudovatele Ústavu lidové kultury a jeho Muzea vesnice, organizátora strážnických sympózií a dlouholetého předsedy programové rady strážnického Mezinárodního folklórního festivalu. Rozsah jeho práce si uvědomujeme právě nyní, kdy odešel za svými strážnickými přáteli: ředitelem PhDr. Vítězslavem Volavým a jeho zástupcem PhDr. Josefem Tomšem, kteří by mohli nejlépe vydat svědectví o Frolcových zásluhách na rozvoji strážnického ústavu. Nic na tom nemění ani dobová podmíněnost některých projektů a akcí.

Václav Frolec se začal aktivně podílet na budování ústavu v první polovině šedesátých let, kdy se ve vědecké činnosti i ve společenské praxi výrazně prosazovali i první absolventi národopisu z Masarykovy univerzity v Brně - žáci profesora Antonína Václavíka. Zatímco vědecká národopisná práce se na Moravě soustřeďovala především v Brně, prosadil *Václav Frolec*, aby pro využívání vědeckých poznatků o lidové kultuře vznikla instituce, která by bezprostředně navazovala na tehdy nejvýznamnější československý folklórní festival:

Slavnosti lidových písní a tanců ve Strážnici. Šíře je zájmů se projevila v mnoha oborech činnosti tehdejšího Ústavu lidového umění. Spolu s Josefem Tomšem byl iniciátorem vzniku časopisu Národopisné aktuality, který vyšel poprvé v roce 1964. Spolu s architektem památkové péče Otou Máčem zpracoval nástin teoretického modelu Muzea vesnice jiho-východní Moravy, výrazně se projevoval i v přípravě dvaadvaceti ročníků Mezinárodního folklórního festivalu ve funkci člena výboru festivalu a předsedy jeho programové rady.

Vedle řady domácích ocenění získal Václav Frolec v roce 1989 dvě prestižní mezinárodní ceny: Herderovu cenu vídeňské univerzity za úsilí o včlenění lidových kulturních tradic slovanských národů do evropského kulturního povědomí, a cenu Mezinárodního etno-historického centra v Palermu za národopisnou studii v knize *Vánoce v české kultuře*.

Václav Frolec zemřel uprostřed práce a - bohužel - čas se skutečně nemůže vrátit zpátky. Zůstává zde však dílo a dnes můžeme jen opakovat slova, jež vyslovil kněz u jeho otevřeného hrobu: Odpočinutí lehké dej mu, ó Pane!

Josef Jančář

Pohodou z okouzlení třpytivými barvami krojů, lадností pohybu, vnitřním napětím hudců, gajdošů, dudáků, křehkou poezií lidové písně dýchla na každého návštěvníka výstava obrazů na skle Ladislava Hřebačky, kterou v loňském čase vánočním a počátkem letošního roku uspořádalo v zámeckých výstavních síních Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně. Atmosféra pohody vládla i na její vernisáži. Přispěla k ní jak autorova radost z návratu do kulturní atmosféry města, ze kterého vyšel na svou uměleckou dráhu a s nímž je svázán nitkami vzpomínek na krásná studentská léta, tak ochotná sounáležitost četného obcenstva s jeho bravurní hrou na gajdy a fujaru i s jeho fortelným zpěvem lidových písniček. Při pohledu na jedenapadesát magicky svítících obrázků na skle napadlo člověka, že je Hřebačka jistě maloval se stejnou chutí, s jakou teď mezi nimi hraje a zpívá...

A teď by měl následovat výčet tematických okruhů, poznámky ke zvláštnosti výtvarných postupů daných specifikou podmalby na skle, doznívající donedávna v lidovém prostředí a dále vše, co k obvyklé zprávě o výstavě obrazů náleží. Jenže tohle, bohužel, není obvyklá zpráva. To je zpráva o výstavě, která sice obvyklým způsobem začala, ale skončila moc smutně. Autor se jejího konce nedožil...

V Ladislavu Hřebačkově odešel především dobrý člověk. Odešel v něm ale také všestranný umělec: malíř, zpěvák, muzikant, tanečník, znalec lidové kultury.

Celý život zasvětil tvorbě inspirované mocným zdrojem lidové kultury rodného Slovácka. Zdrojem, který dokonale znal, jemuž důvěrně

rozuměl, ze kterého čerpal pokorně a moudře. Pro toho, kdo bude psát o Hřebačkově výtvarném díle monografii, bude asi velice těžkým úkolem pořádit přesný soupis jeho obrázků. Sám si jistě žádnou evidenci nevedl. A je také víc než jisté, že

počet obrázků, které rozdál, převažuje nad počtem těch, které prodal. A tak tváří v tvář skutečnosti, že už nikdo nebude moci uspořádat jeho výstavu s klidným vědomím toho, že co bude do zaplnění prostoru chybět, je autor schopen a ochoten namalovat, přichází zcela mimoděk zjištění, že by byla velká škoda, kdyby jeho verbíři, hajduci, zbojníci, gajdoši, dudáci, hudci, huláni, husaři, králové, knechti, jazzmani, toreadoři... zůstali pro časy budoucí skryti v soukromých sbírkách.

Třeba se najde v Poštorné, nebo jinde na Podluží, nebo na Slovácku místo pro trvalé veřejné zpřístupnění Hřebačkových "skleněných písniček". Zasloužily by si to! A zasloužil by si to i jejich autor, který pár týdnů

před odchodem z tohoto světa, když už byl na vernisáži, třetinu zlínské výstavy předem porozdával; tehdy napsal:

"Mám radost z toho, že mohu u Vás vystavovat a ještě větší radost mám z toho, že se obrázky lidem líbí a že z nich mají radost. Radost je myslím to jediné, kromě zdraví, co může člověk člověku dát a co neztratí nikdy svou hodnotu!"

Za tu radost, kterou svým uměním tak štědře rozdával, patří Ladislavu Hřebackovi uznání a dík.

Karel Pavlišík

ZA TANEČNÍKEM ZE STARÉHO MĚSTA

Navykli jsme si v minulých letech hodně mluvit o kontinuitě folklórní tradice jako o něčem, co stále ještě existuje, byť v oslabené podobě, a co nalezneme v každé vesnici, kterou navštívíme. Snad to byla snaha nepopřít předmět vlastního zájmu, nezbatit se zkoumání esteticky nosných prvků, které s sebou nastupující masová kultura nepřinášela. Jsou samozřejmě lokality, kde bylo možno hudební a taneční spontaneitě sledovat do nedávných dob, existují však i místa jiná, která měla odlišný směr vývoje. Z hlediska starší metodologie možná méně cenný, z hlediska poznání ale zcela rovnoprávný. Právě k nim patří oblast Uherskohradištska. Na první pohled jde o bohatý folklórní region. Kořeny této bohatosti jsou však historicky jiné, než by se čekalo. Naznačuje to jistým způsobem i činnost tanečníka a zpěváka Ignáce Pleváka ze Starého Města, který zemřel 18. srpna 1991, nedlouho po oslavě svých pětadesátin.

V době, kdy Ignác Plevák vyrůstal, Staré Město poměrně prudce měnilo svou tvář. Kraj se průmyslově rozvíjel až od poloviny minulého století a s tím také sílily vlivy kultury okolních měst - především Uherského Hradiště a Zlína, kam hodně lidí jezdilo za prací. Dřívější pravděpodobně gajdošskou muziku nahradila na přelomu století dechová hudba, kterou po 1. světové válce doplnily módní taneční kapely. Kromě valčíku a polky se ve zdejším repertoáru objevovaly v té době jen některé tance figurální a zfiguralizované, k nimž později přibývaly též tance městské.

Ignác Plevák se poprvé seznámil s lidovým tancem už ve škole. S postupem let si začal ve svém okolí více všimnat tanečních projevů a také pátrat po pamětnících. Získal řadu poznatků, často však už jen názvy některých tanců. Tance, které se naučil, pak začal sám nacvičovat: Nejprve ve vzdělávacím spolku Horymír, později při nácviku programů pro dožinky a hody. Program sestavoval z tanců, které sám sesbíral, ale dá se říci, že i rekonstruoval a tvořivě domýšlel. Navíc přejímal podněty z hnutí slováckých krúžků, které s v té době na Uherskohradištsku

rozvíjelo. Je to patrné z jeho pěveckého i tanečního repertoáru, který nese výrazný vliv této aktivity. Byl vedoucím staroměstské mládeže, která jezdila nacvičená pásma předvádět i do okolních obcí, kam časem zvali Ignáce Pleváka k podobným nácvikům (Kostelany, Boršice u Buchlovic, Tupesy). Stal se tak výraznou postavou nejen pro kulturní život ve Starém Městě, ale i pro širší okolí. Několikrát (i když už byl ženatý) byl zvolen v obci stárkem. Organizoval, secvičoval, dával dohromady účinkující, půjčoval pro ně kroje. Vytvořil jakýsi vlastní taneční a pěvecký repertoárový model lokality. Podařilo se mu rekonstruovat tance ve Starém Městě na počátku století. Velkým přínosem je hlavně podíl na obnovení místního točivého tance-staroměstské sedlácké. Nebýt jeho poznatků, stěží bychom dnes mohli uceleně hovořit o tancích ve Starém Městě. Ignác Plevák při tom nebyl intelektuál, který by za každou cenu chtěl zachránit mizející jevy.

Vyučil se klempířem v Uherském Hradišti, později se osamostatnil a založil si vlastní živnost. Jako tovaryš pracoval v Brumově, Přerově a Bratislavě. Těsně po vyučení se také asi dva roky živil jako herec s kočovnou společností z Olomouce. Většinu let však prožil ve Starém Městě. Za druhé světové války odmítl spolupráci s Národopisnou Moravou, a protože jiná oficiální možnost činnosti tehdy nebyla, scházeli se zájemci o lidovou píseň a tanec u něho doma. Chodil sem tehdy středoškolský student Jaroslav Staněk, pozdější spoluzakladatel Hradišťanu, pro kterého to byl první kontakt s místní lidovou kulturou.

Po válce pomáhal Ignác Plevák zakládat staroměstský krúžek a podílel se tak na znovuoobnovení místní kulturní činnosti.

Ignác Plevák nebyl z rodu těch, kteří by patřili k vděčnému objektu zkoumání odborníků jako osobnost mimořádného folklórního významu. Neměl rozsáhlý písňový nebo invenčně bohatý taneční repertoár, nebyl lidový filozof. Ale přesto byl osobitou postavou, jejíž poznání a pochopení přispívá k nezkrslujícím pohledům na kulturní život vesnice století.

Martina Pavlicová

KAREL LANGER: ÚTRŽKY ZE
VZPOMÍNEK NA NOVÝ HROZENKOV.
OBCENÍ ÚŘAD V NOVÉM
HROZENKOVĚ 1992.

Profesor Karel Langer je v českém národopise poválečné doby známou, i když ne zcela doceněnou osobností. Příležitost k nápravě v tomto směru bude jistě příští rok, který je rokem jeho devadesátin. Dnes chceme upozornit na útlou knížečku, na jejíchž šestačtyřiceti stránkách prof. Langer shromáždil řadu informací, které jsou pro laika zajímavou četbou, pro etnografa a folkloristu však zdrojem údajů, z nichž velká část nepatří při studiu lidové kultury na Valašsku k běžným. Kdybychom je chtěli vypočítávat, psali bychom obsah knihy. Upozorníme alespoň na ty, které se týkají lidového názoru na výchovu dětí, národopisné a společenské činnosti Joži Országa Vraneckého a vlivu počátečního rozvoje turistiky a lyžování na život obyvatel valašské dědiny. Knížka by neměla uniknout pozornosti těch, kdo věnují svůj čas a síly práci v amatérských folklórních souborech. Podnětný je vztah autora k lidovým tradicím, které chápe nejen jako objekt studia, ale především jako cenný přínos k řešení stávajících problémů soužití člověka s přírodou a lidí mezi sebou.

Uznání patří obecnímu úřadu v Novém Hrozenkově, který Langrovy vzpomínky vydal, i Mojžíru Trávníčkovi, který je k vydání připravil. I tato knížka potvrzuje, co

před jedenácti lety o prof. Karlu Langrovi napsal Ludvík Kunz: *"Jako Člověk, který dobře poznal venkov, měl Karel Langer smysl pro komplexní pochopení věci a pro jejich autentické hospodářské vyhodnocení, a proto zaznamenal materiální fakta venkova v nuancích, jež pozornosti etnografů z profese nejednou unikly."* My dodáváme, že se to netýká jen faktů materiálních, ale všech faktů způsobu života lidu na valašské dědině.

- pvk -

VELKOMĚSTO Z HLEDISKA ETNOLOGICKÉHO

Již druhý rok probíhá na našich akademických pracovištích etnologický výzkum velkých měst (Praha, Brno, Bratislava). Je vlastně součástí širěji koncipovaného, zatím více deklarovaného než realizovaného, mezinárodního projektu pokrývajícího středoevropské prostředí. Brněnské pracoviště Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV zorganizovalo další setkání řešitelů a ostatních zájemců o tuto problematiku na dvou denním semináři s názvem *"Město jako multietnický a multikulturní prostor"* (12. až 13. května 1992).

Vzhledem k tomu, že nemůžeme informovat zvlášť o každém z dvaceti přednesených referátů (navíc budou otištěny v samostatném sborníku), pokusíme se o jakési shrnutí celého zasedání. Vedle příspěvků zabývajících se konkrétní situací a jednotlivými problémy života, soužití a kultury v některém ze tří jmenovaných měst (např. jazyku a kultuře bývalých brněnských Němců se věnoval N. Englisch z SRN) se můžeme zmínit o třech obecněji pojatých projevech.

M. Moravcová přiblížila situaci Prahy. Praha jako město etnokontaktní, česko-německé, mělo podle prvního sčítání obyvatelstva, kdy se zjišťovala i národnost (1880), 90 % Čechů, ale jeho socioprofesi skladba byla asymetrická. Dvě národní společ-

nosti se navzájem demonstrativně ignorují, aby si ochránili svou národní identitu, avšak na druhé straně mezi nimi probíhají na bázi lokální a hospodářské komunikace a kontakty.

Metamorfózy Bratislavy v našem století podle P. Salnera směřovaly od etnické a kulturní rozmanitosti v období Rakouska-Uherska a první československé republiky po roce 1945 k nivelizaci a ztrátě atmosféry. Asanace celých čtvrtí změnila tvářnost města. Ztrátu historických hodnot však nepocítíují všichni současní obyvatelé Bratislavy stejně. Občané přišli z jiných slovenských měst nebo venkova starší stav nepoznali, nevidí v minulosti ideál a k současnému životu zaujali pragmatický postoj. Tlak politických okolností vedl k dvojtvármosti člověka v socialistické společnosti. I na tyto aktuální politické problémy je možno se dívat etnografickým pohledem. Metodický postoj zvolil O. Sirovátka. Při národopisném výzkumu města musíme vyjít ze dvou předpokladů. Struktura města je kvalitativně odlišná od struktury vesnice, jež stála v popředí zájmu národopisu do nedávna. Pro studium velkoměsta je důležitá interetnická situace, tj. pozice určitého etnika v rámci městského organismu. Může být smíšená, tehdy dochází k vzájemnému ovlivňování a vzniku společných produktů, nebo diasporická, vedoucí k izolaci.

V otázce vzájemné komunikace mezi jednotlivými etniky hraje podstatnou roli jazyk.

V brněnském prostředí se setkáváme s různými variantami mluvy, která odráží tuto komunikaci (starobrněština, profesionální mluva, řeč "plotny"). České etnikum mělo v Brně až do roku 1918 podřízené postavení. Od 2. poloviny 19. století se projevují snahy o vyrovnání, provázené vzájemnými konflikty a srážkami, hodnocenými jako "boj" nebo "zápas". U obou etnik se vytváří národní stereotyp pro označení soka ale i souseda. Rozhod mezi oběma národními kulturami však není úplně radikální.

V závěru semináře O. Sirovátka konstatoval, že jednání se snažilo o národopisný pohled na tuto problematiku velkoměsta. Je třeba tento vlastní přístup najít, jinak bychom šli ve šlépějích historiků nebo sociologů.

Miroslav Válka

LIDOVÉ TANCE Z ČECH, MORAVY A SLEZSKA

je název naučného a dokumentárního programu, jehož cílem je vytvořit komplexní, hodnověrný a spolehlivý pramen poznání regionálních typů a stylů tanců, jak je do současnosti dochováli poslední nositelé lidových tanečních tradic. Dílo je určeno jak odbornému studiu, tak vzdělávání tvůrců a interpretů uměleckých kolektivů zabývajících se scénickým zpracováním folklórního materiálu i organizátorů sdružení a skupin využívajících lidových tanců k různým formám společenské činnosti.

Z každého regionu budou vybrány charakteristické tance různých vývojových vrstev. Záznam každého tance bude obsahovat celkové provedení tance a v případě potřeby detailní provedení významných fází, stylotvorných prvků a tanečních kroků včetně případného sólového projevu. Všechny údaje o taneční charakteristice regionu, podrobný komentář k jednotlivým tancům s případným naznačením metody jejich nácviku budou uvedeny ve skriptech, které bude součástí každé kazety videozáznamu.

Program je rozvržen do těchto dílů: I Západní Čechy, II Jižní Čechy, III Východní Čechy, IV Střední Čechy, V Horácko a Drahanská Vysočina, VI Haná a Brněnsko, VII Slovácko, VIII Valašsko, IX Lašsko, X Slezsko.

Z pověření ministerstva kultury ČR je garantem realizace a efektivního využití programu Ústav lidové kultury ve Strážnici, doprovodná skripta bude vydávat Informační a poradenské středisko pro místní kulturu, pracoviště ARTAMA v Praze. Pro koordinaci realizace programu a odborné i pedagogické vzdělávací posuzování jednotlivých scénářů byla ustavena ústřední redakční rada ve složení PhDr. Hannah Laudová, CSc, prof. Zdenka Jelínková, PhDr. Karel Pavlišťík, CSc, a Mgr. Jan Miroslav Krist. Jednotlivé scénáře zpracovávají znalci daných regionů a záznamy se realizují technikou a způsoby umožňujícími využití programu i v televizním vysílání.

Ve dnech 8.-12. května 1992 byl ve Valašském muzeu v přírodě natočen VIII. díl programu - Valašsko. Bylo zachyceno 60 tanců

KAŠAVA DVACETILETÁ

Dvacetiny zastihly Valašský soubor KAŠAVA v činnosti tempa velmi svižného. Po získání právní subjektivity převzali členové souboru veškerou odpovědnost za osudy tohoto tělesa zájmové umělecké činnosti po celou dobu své existence pevně spojeného s osudy zemědělského družstva, které vzdor složité ekonomické situaci zůstává i dnes jeho sponzorem. Existenční starosti znásobila i skutečnost, že právě v jubilejním roce ztratil soubor renomovanou kapelu, která byla výraznou součástí uměleckého profilu Kašavy a významným podílníkem na umělecké úrovni jejího repertoáru. Naštěstí patřila a patří Ka-

šava mezi ty amatérské folklórní soubory, pro které je péče o následnické generace stejně důležitá jako veřejná vystoupení, takže starou kapelu nahradila ihned kapela mladá, která spolu s notně omlazenou taneční složkou obnovuje kmenový repertoár, aby jej za rok či dva začali obohacovat a rozšiřovat. Trvalá péče je věnována práci s dětmi ve Čtyřech dětských folklórních souborech, které působí ve Zlíně (Víněk, Mariánek), v Kašavě (Kašavští ovisci) a ve Fryštáku (Fryštačánek) a v dětské cimbálové muzice, kterou vede v rámci výuky ve zlínské Základní umělecké škole na Štefánikově ulici učitelka Lucie Dümmlerová, i v taneční přípravce.

od více než 130 interpretů tanečních a hudebních. Díl je rozvržen do čtyř částí: severní, střední a jižní Valašsko a valašský odzemek a obuškový. Kompletní videokazeta v rozsahu 170 minut vyjde spolu se skripty ve IV. čtvrtletí 1992. Ještě na letošní rok je připraveno natáčení I. dílu - Západní Čechy.

-jmk-

FOLKLORE 92

Festival Folklore 92, jehož třetí ročník proběhl v Brně ve dnech 18. - 21. dubna - tedy o velikonočních svátcích - je svým způsobem ojedinělý. Jde o setkání aktivních milovníků tanečního a hudebního folklóru, kteří sobě navzájem i československému obecnstvu chtějí ukázat co umí. Festival financují účastnické folklórní skupiny samy prostřednictvím cestovních kanceláří. Pro zvýšení atraktivnosti jsou do programu zařazeny soutěže v kategoriích hudba, hudba a zpěv, hudba a tanec a souborové pořady. Vystoupit mohou i soubory, které tančí na reprodukovanou hudbu, ale porota v této kategorii neuděluje hlavní cenu. Porota je mezinárodní (letos měla osm českých, jednoho švýcarského a jednoho holandského člena, v předchozích ročnících byli členy také zástupci Rakouska a Německa).

Na festivalu Folklore 92 soutěžilo 41 souborů, z toho 19 německých, 13 československých, 7 dánských, 2 jugoslávské (jeden působící v Německu a jeden ve Švýcarsku) a dalších 17 německých a 3 švýcarské soubory, mezi nimi dechové hudby a fanfárové skupiny, které měly samostatnou soutěž. Porota udělila v kategorii hudba a zpěv hlavní cenu Varmužově cimbalové muzice ze Svatobořic-Mistřína, v kategorii hudba a tanec dánské skupině Hjallesle Folkedansere z Odense, a za souborový pořad souboru Karmazin z Pardubic. Byla udělena také řada dalších cen ve všech kategoriích a několik zvláštních cen za osobní výkony. Součástí programu festivalu byl koncert Brněnského rozhlasového orchestru lidových nástrojů, Večer moravského folklóru s programem souborů Sdružení přátel folklóru v Brně, a monumentální průvod s vystoupením souborů na Náměstí svobody.

- Jt -

Jubilejní rok Kašavy začal tradičním, v pořadí už dvacátým valašským bálem a jako každý rok hojně navštíveným zpěvu a tancechtivým obecnstvem. Úspěšné bylo dvanácté hostování Kašavy ve Strážnici, tentokrát v pořadu Nositelé tradice, počtě hlavní cenou festivalu a také v programu Rožnovských slavností. V říjnu sledoval zcela zaplněný velký sál kulturního domu ZD Podhoran v Lukově bohatý program XXIX. besedy u cimbalu, věnovaný Životnímu jubileu uměleckého vedoucího Kašavy Karla Pavlišťika, v listopadu se v tomtéž sále sešli k jubilejnímu vzpomínání současní i bývalí členové souboru a v prosinci proběhla ve stejném a stejně přeplněném sále třicátá beseda cyklu "Lukovská setkání s folklórem", věnovaná souborovým dvacatinám a vánocům ve starém Zlíně. V programovém sborníku s názvem "Dvacet let s valašskou písničkou a tancem aneb jak nás viděli přátelé" zveřejnilo 26 osobností své názory na dvacetiletou práci jubilujícího souboru.

Příjemným a milým zakončením jubilejního roku 1991 byla účast Kašavy a všech čtyř jejích dětských souborů v druhém ročníku cyklu "Vánoce ve zlinském muzeu" a tradiční silvestrovský výšlap po kašavských, držkovských a lukovských "kotároch".

K přání všeho dobrého do budoucích let, které bylo Kašavě adresováno z mnoha stran, se připojuje i redakce Národopisné revue.

- pvk -

Pod tímto souborným názvem vydalo Krajské osvětové středisko v Banské Bystrici dvě monografie: Očová (1989, 266 stran) a Oravská Polhora (1990, 246 stran). Jejich editorem je Ivan Mačák z hudebního oddělení Slovenského národního muzea v Bratislavě, který kolem sebe dovedl sdružit řadu institucí a početný, více než třicetičlenný kolektiv podílející se na dokumentaci, na autorství jednotlivých kapitol i na práci v rámci redakčního poradního sboru. Obě monografie vybavené průběžnými glosami v angličtině a anglickým resumé a doprovázené množstvím nejrůznějších grafů a statistik mají stejné rozvržení látky: 1. Životní prostředí, 2. Historický náčrt, 3. Sociální zázemí, 4. Společenský a kulturní život obce, 5. Analýza kulturního života, 6. Zpěvnost obce, 7. Zpěv a repertoár ze sociologického hlediska, 8. Hudební nástroje a nástrojová seskupení, 9. Hudební nástroje ze sociologického hlediska, 10. Preference hudebních žánrů a stylů, 11. Bibliografie, 12. Předměty, které jsou z jednotlivých obcí uloženy ve sbírkách SNM. (Kapitoly s názvem Společenský a kulturní život obce zastupuje v monografii Oravská Polhora poněkud užší téma - Rodinné obyčejy.)

Kapitoly č. 3, 5, 7, 9, zpracoval v obou monografiích sociolog Ľubomír Faltán, který spolu s Ivanem Mačákem se podílel též na kapitolách č. 10. Mačák pak v obou pracích zpracoval samostatně kapitoly č. 8 a Eva Krekovičová napsala kapitoly č. 6. Kapitulu Č. 1 podal v první monografii Mikuláš Huba, ve druhé Ján Lacika, kapitolu č. 2 vyhotovila v první monografii Elena Kurincová, kdežto ve druhé ji vypracovala spolu s Petrem Hubou, a konečně u kapitoly č. 4 se vystřídal Zuzana Beňušková a Kornélia Jakubíková.

Z pouhého pohledu na výčet jednotlivých kapitol vidíme, že hlavní základ zde tvoří výzkum hudebně-sociologický. Jak čteme v úvodu k první monografii, ten se odvíjel od programu komplexní dokumentace výrobu slovenských lidových hudebních nástrojů vypracovaného v SNM, když si zde začali klást otázku, jaké podněty získávají výrobci k této činnosti v domácím prostředí. Ale kolektiv, v němž jsou zastoupeni lidé nej-

Bývá obvyklé, že zpráva o zajímavé události začíná jejím popisem a končí jejím zhodnocením. Svou zprávu o uskutečnění akce s názvem "Studio lidového tance-Valašsko" začínám zcela záměrně opačně. Začínám hodnocením a to hodnocením jednoznačně pozitivním: na Valašsku se podařila skvělá věc. Uskutečnili tam akci hodnou obdivu, především však hodnou následování. Akci užitečnou nejen pro další činnost folklórních souborů, ale pro samotné zachování lidových tanečních tradic tohoto významného moravského regionu.

Z původně přihlášených 113 zájemců jich 72 od října 1990 do května 1992 absolvovalo 14 přednášek a praktických nácvikových seminářů, jejichž temata stanovila a v soustavnou výukovou osnovu sestavila profesorka Zdenka Jelinková, která byla odborným a pedagogickým sloupem této rozsáhlé akce. Ke spolupráci pozvala PhDr. Jaroslava Štiku, CSc., Jana Rokytu, Zdeňka Kašpara, Mgr. Evu Urbachovou, Ing. Pavla Malíka, D. Brňákovou a PhDr. Karla Pavlišťáka, CSc. s řadou demonstrátorů - vynikajících tanečníků z různých částí Valašska.

Původním organizátorem bylo Krajské kulturní středisko s Domem kultury ROH v Rožnově pod Radhoštěm a Okresním kulturním střediskem ve Vsetíně. Brzy však spadla veškerá tíha zodpovědnosti za organizaci hladkého průběhu "Tanečního studia - Valašsko" na OKS Vsetín, jehož pracovníci s Mgr. Helenou Kovářovou v čele dokázali po celou dobu činnosti studia zajistit jeho hladký průběh přes všechny problémy ekonomické, společenské i přesto, že frekventanti dojížděli ze všech koutů Valašska, že se pracovalo jen o víkendech a že bylo nutné koordinovat časové možnosti frekventantů s časovými možnostmi lektorů a demonstrátorů. Zpočátku probíhala výuka ve dvou třídách: V Rožnově pro účastníky ze spádové oblasti Rožnovska a ve Vsetíně pro spádovou oblast Vsetí. Převažovala jednodenní soustředění o prvních sobotách v měsíci. Bylo

různějších profesí (jak plyne např. z titulu MUDr. nebo Ing.) šel nakonec k co nejkomplexnějšímu pohledu na podoby a kontexty hudby a tím také k položení dalších otázek: Jaké adaptační dispozice má daná lokalita z hlediska své historie? Jaká struktura a které aspekty se dají pozorovat ve sféře duchovní kultury obce? Jakou pozici v současné kultuře obce mají staré obyčje? Kdy se měnily příležitosti zpěvu a repertoár? Jaké tradiční hudební nástroje se vyskytovaly v obci v minulosti a současnosti? Jaké ekologické problémy doprovázejí vývoj lokality v posledních letech?

Podobného výzkumu jako v obcích Očová a Oravská Polhora bylo podrobeno ještě dalších 28 lokalit. Metodice zpracování všech třiceti vybraných obcí má být v rámci celé ediční řady věnována samostatná monografie.

Miroslava Staškova

vsak realizováno i několik soustředění celovíkendových. V důsledku správních strukturálních změn i úbytku posluchačů zůstala nakonec jen třída vsetínská.

Soustředění se konala v pěkném a po všech stránkách vyhovujícím prostředí kulturního areálu Sychrov, kde organizátoři zajistili i cenově dostupné stravování a občerstvení. K doplnění výuky byly využívány taneční sbírky i metodické materiály staršího data, byly však vydány i materiály nové. Všechny praktické taneční lekce jsou zachyceny na videozáznamu, na němž je i záznam průběhu závěrečné opakovací lekce s účastí demonstrátorů. Tato závěrečná opakovací lekce byla svým způsobem velkou klenotnicí valašských lidových tanců a zároveň demonstrací neutuchající životní a pracovní energie profesorky Jelínkové i jejích obdivuhodně rozsáhlých a hlubokých znalostí o valašském lidovém tanci a moravském lidovém tanci vůbec. Byla samozřejmě i demonstrací vytrvalosti a obětavosti organizátorů i samotných účastníků.

Sedmdesát dva posluchačů ze sedmnácti valašských folklórních souborů (mezi nimi i těch, které působí mimo teritorium Valašska), kteří v návštěvě "studia lidového tance - Valašsko" vytrvali a úspěšně složili písemné i praktické závěrečné zkoušky, mohou být na svou vytrvalost a píli právem hrdi. Navíc je třeba zdůraznit, že dokázali využít ojedinělé a troufám si říci životní příležitosti k získání vědomostí, které jim umožní jejich zájmovou činnost ve folklórních souborech povýšit na činnost zasvěcenou a kvalifikovanou, která je předurčuje k roli dalších nositelů tradice, kteří předají budoucím pokolením kulturní hodnoty nezměrné ceny. Lze si jen přát, aby příklad všech, kdo se zasloužili o úspěch "Tanečního studia-Valašsko" nalezl i v jiných moravských regionech iniciativní, pracovitě a trpělivě následovníky, kteří by využili ochoty profesorky Jelínkové předat mladé generaci své jedinečné vědomosti o lidovém tanci většiny moravských národopisných regionů.

Karel Pavlišík

TRADIČNÍ A LIDOVÁ KULTURA NA HANÉ

Konference, uspořádaná Muzeem Kroměřížska 26. - 29. 11. 1991 pod záštitou moravských správních úřadů i badatelských ústavů, si rozhodně zaslouží pozornost. I když úvodní referáty: Etnografický region Hané, Nejstarší zprávy o Hané, Staroslovanská Haná (V. Frolec, A. Roubic, C. Staňa) se vždy nevyhnuły úskalí otázky pradávne etnicity osídlení Hané, následující program konference obrátil svůj pohled k širokému základu identity kulturní tradice tohoto bohatého území středního Pomoraví. Dva - a půldenní jednání bylo sdruženo do tří částí - sympaticky nazvaných "rozpravy", které jakoby harmonovaly s kultivovaným prostředím a podáním účastníků.

První, v podstatě dokumentační část rozprav, zahrnuje dokladové zprávy o nálezech z různých oblastí Hané. Reference pracovníků Památkového úřadu z Brna, Olomouce a Přerova (V. Kovář, J. Bláhové) uvedly cenné poznatky o historické specifikaci architektonicky vzácných objektů svědčících o civilizační náročnosti jejich stavitelů i vlastníků, ale připomínajících svou hmotností i stavby románské architektury. Referáty J. V. Horáka a D. Škurkové poukázaly také na styčné body památkářské praxe s národopisným badáním v pozornosti k péči o stromy v souvislosti s lidovou magií a o významu rostlin v lidovém léčitelství, které bylo i součástí misijní praxe Tovaryšstva Ježíšova z Kroměříže. Sonda M. Tognera o významu ložiskového

poháru připomněla jeho kontext s dílem H. Bosche i s ozvěnou v nejstarší domácí literatuře. Další část jednání se soustředila na reference o badatelských projektech a fondech hanáckých reálií v Národopisném oddělení NM (J. Langhammerová), na dokumentaci o historických národopisných výstavkách a slavnostech na Hané (EÚ Moravského muzea - E. Večerková) a na způsob dokumentace zvyků a obyčejů v Muzeu Šumperska (M. Hošková). Velkou pozornost vzbudily výklad a diaprojekce série kreseb hanáckého kroje získané M. Ludvíkovou z dosud nedosažitelných dokladů z rozhraní 18. a 19. století. Třetí část rozprav obsáhla široké spektrum lidové duchovní kultury zaměřené nejprve na dialektologickou a literární stránku prozaických útvarů v lidové slovesné tvorbě. K současnému stavu nářečí na lipenském Záhoří např. promluvil A. Dohnal; J. Skutil připomněl Kuzníkův pokus o spisovnou hanáčtinu v 18. století a S. Švecová uvedla přesvědčivou korekci donnělého rozšíření hanáckého nářečí na slovenském Záhoří. Z literárněnými formami hanácké pověsti, včetně pověsti ječmínkovské, se dále zabývaly referáty E. Doupalové a J. Skutíla, které obrátily pozornost hlavně k časté kontaminaci pověstí s pověrnou povídkou. Kladně byl oceněn způsob beletrizace lidového slovesného žánru v literárních pracích H. Lisické, opírající se o vypravěčské postupy lidových memorátů. Na vysokou hudební hodnotu hanáckých lidových písní a jejich koexistenci s lidovou písní českou, jež se staly podnětem ke skladatelské praxi našich předních hudebních osobností, upozornily

referáty K otázce typové příslušnosti lidové písně na Hané P. Kvapila, který svůj výklad doprovodil konkrétními ukázkami, a J. Trojana: Pastorella hanatica, Vánoční hudba kantorská na staré Hané v 18. a 19. století, dokládající dosud málo povšimnutou originalitu hanáckých pastorel. Referát Z. Jelínkové připomněl opět existenci bohaté lidové taneční tradice na Hané.

Náležitý obraz o duchovním potencionálu života Hané podaly rovněž retrospektivy o literárním, sběratelském a kulturně-osvětovém úsilí řady osobností a lidových tvůrců starších generací. F. Hýbl upozornil na geograficko-národopisné pojetí J. A. H. Gallaše, podnětně i pro dnešní dobu. Symbolickým projevem úcty k 100 letému výročí smrti Fr. Skopalika se stal referát L. Kunze umístěný též do čela programu konference. Ohodnocen nezustal ani význam díla A. Vrbové a poz-

ruhodná kvalita novodobých sběrů L. Mátlové (H. Lisická a Z. Jelínková).

Speciální část konference byla věnována také referencím a diskusím o stoupajících nárocích na odborně zajištění činnosti současných folklórních souborů, jichž se aktivně zúčastnila řada neprofesionálních sběratelů, ale i pedagogů. Jejich zkušenosti by si zasloužily zvláštní zveřejnění. Rozsah této zprávy dovoluje uzavřít hodnocení kroměřížské konference již jen zjištěním, že účast reprezentantů správních úřadů (OÚ Olomouce, OÚ Kroměříže a dalších) odbornými referáty na konferenci naznačila široké možnosti cesty ke kulturní identifikaci regionu.

Hannah Laudová

BEZDĚČNÁ FOLKLÓRNÍ MINIATURA

Stalo se 10. dubna 1992 na ortopedicko-traumatologickém oddělení benešovské nemocnice. Při vizitě se lékař zeptal jednoho ze šesti ležících pacientů, osmašedesátiletého ošetřovatele dobytka z Jankova:

"Jak se vede, pane Hedviku?"

"Právě jsem sežral dva pomeranče."

"Neříká se sežral, ale snědl."

"No tak sem ty dva pomeranče sežral..."

"Snědl," opravoval ho lékař znova, "nejsume přece zvířata."

"Hovno, já říkám sežral, poněvadž se pohybuju jenom mezi samejmá volama."

V pointě tohoto krátkého dialogu vzápětí rozšířeného mezi lékaři i mezi nemocnými v dalších pokojích, bezesporu se zrcadlí pacientovo zaměstnání. Nicméně se v ní může sarkasticky skrývat ještě druhý plán, obecnější dopad mimo vlastní pracoviště. Folkloristovi se pak vybaví širší souvislost: Zrodil se sice netradiční ústní projev, a přesto i on cílí k tradičním folklórním promluvám seskupeným v jeden prozaický typ (nebo spíše cyklus?), pro který se nabízí pojmenování "Nevybitravé výroky". Mezi nimi zřetelně vykristalizovala verze "Nevychovaná rodina". Seznamuje s ní například Josef Štefan Kubín (Lidové povídky z českého Podkrkonoší 2, Praha 1926, s. 359-362, č. 239). Tam se však vyprávění rozvíjelo a přibíralo na sebe další epické

prvky. Naproti tomu s "čistou", úspornou podobou se setkáváme častěji, naposled v nové knize Antonína Satkeho (Úsměv a smích, Opava únor 1992, s. 52, č. 79.) Jde o látku mezinárodní, Julian Krzyzanowski ji ve svém katalogu polských lidových povídek zařadil pod číslo 1449 B, srov. v katalogu Aarnov-Thompsonově typ 929 A: "Nevychovaný otec".

Předem nenaprogramovaný rozhovor mezi lékařem a pacientem opět dokládá, že ke stejnému bodu nesmějuj nebo ze stejného základu nevycházejí pouze varianty monogeneticky spjaté, nýbrž v jednoduchých formách i zcela nezávislé paralely. Zrod naší miniatury v nemocničním prostředí zprvu překvapí. Leč právě pro ni zde byla připravena živná půda. Neboť při komunikaci na nemocničním lůžku - kdy namnoze padají zábrany a kdy se člověk většinou projevuje nestylizovaně, takový, jaký opravdu je - spontánně se reprodukuje také četná vyprávění různého žánrového ražení. Jejich frekvence dokazuje, že v tomto klimatu setrvává vypravěčská příležitost stále živá. Jenže popis jejího uplatňování by stál už za hranicemi našeho dnešního záměru.

† Jaromír Jech

THE SLAVIC PROJECTION FOLK ENSEMBLE, CHICAGO

Ve Strážnici v roce 1991 těsně po skončení pořadu Zrnko k zrnečku, který jsem připravil k 100. výročí narození Antonína Václavíka, objevila se přede mnou mladá Američanka krásně mluvící slovensky. Ze mne zná z desek a že by ode mne chtěla napsat písničku Bosňa, Bosňa, co si taká bolává. Prání jsem splnil, ale když jsem se ji druhý den ptal, zda po mně text přečetla, odpověděla s úsměvem: Um, um!! " Pak jsme se zablédli ještě na slavnostech ve Velké, a to už jsem věděl, že se jmenuje Magda Wojciechowska. V roce 1992 mi poslala kazetu a tento dopis:

"Posielam Vám čo najsrdečnejší pozdrav z Chicago. Naša skupina Slavic Projection vydáva svoju prvú kazetu Songs of Bulgaria, Czechoslovakia, Poland and Yugoslavia. My sme Američania, ale tak milujeme túto slovanskú hudbu, že ju chceme popularizovať. Na našej druhej kazete bude aj moj malý cimbálok!"

Je jich hrstka. V celém ansámblu jsem napočítal šest Jmen; mezi nimi tři slovanského původu. Někteří zpívají i hrají, někteří se u různých nástrojů střídají.

Magdo, Mazurko Wojciechowska, nejccennější je, že ty písničky hrajete a zpíváte se zaujetím a pochopením. Proto Vaši omluvu: "Nespievame ich tak dobre ako Moravci či Slováci" NEPŘÍJÍMÁME.

Dušan Holý

DVAKRÁT O ČEPCÍCH

V edici *Fontes*, kterou vydává Slovenské národné múzeum Národopisné múzeum v Martine, vyšel další svazek věnovaný lidovým krojům (*Alžběta Gazdiková: Ženské čepce v ľudovom odevu*. Klasifikácia na základe zbierok múzeí na Slovensku. Martin, Osveta 1991. 119 s., 64 obr. na příl.) Autorka provedla stříhovou analýzu 13.000 čepců uložených ve slovenských muzeích a na jejím základě vytýčila pět hlavních typů a další podtypy, varianty, podvarianty. Doložila je podrobnými popisy a stříhy. Mapky rozšíření jednotlivých typů a podtypů a katalog 135 vybraných čepců se vztahují ke konkrétním místům jejich výskytu. 64 barevných fotografií čepců, popřípadě jejich detailů dotváří vizuální představu o této oděvní součástce. Úvodní kapitoly nastiňují historii slovenských čepců v kontextu proměn evropské módy, pojednávají o roli čepců v lidové kultuře, o jejich materiálu a výzdobě. Bohatý informační aparát zvyšuje hodnotu knihy jako pramene ke studiu lidového oděvu.

Z metodologického hlediska je druhá publikace o čepcích (*Hans Zuckriegel: Südmährische Goldhauben und ihre Verwandten in Niederösterreich und Mähren mit Brauchtum, Sprüchen, Liedern und Erzählungen*. Wien, Eigenverlag 1991. 144 s.) zcela jiného ražení. Vychází z terénního materiálu i muzejních sbírek pohraniční oblasti na moravské i rakouské straně.

Především však autor využívá vlastních poznatků a vzpomínek ze svého života na Znojensku před druhou světovou válkou. Věnuje dost místa také zvykům, ústnímu i hudebnímu folklóru spojenému s čepci. Po odborné stránce postrádá výklad větší systematickosti a třídění čepců do určitých typů a variant. Je třeba ocenit, že nezůstává pouze u jižní Moravy, ale všímá si též příbuzných čepců ze západní a severní Moravy, z jižních Čech a dolního Rakouska. Dojem z vnější úrovně publikace kazí neumělé kresby, které připomínají karikatury a v některých případech ani nezobrazují určité krojové součástky (s. 28-30). Mnohem cennější jsou fotografie muzejních exponátů a hlavně autentické rodinné záznamy nositelů kroje.

Autor se snažil vybavit svou práci obširným informačním doprovodem: slovníkem krojových výrazů, mapkami, seznamem informátorů. Seznamu literatury však zůstal hodně dlužen co do přesnosti a hodnoty jako pramene; u mnoha titulů nenajdeme základní bibliografické údaje, u jiných jsou uvedeny chybně (Mansfeldovy rytiny).

Přes amatérský charakter práce je třeba tuto publikaci uvítat jako jednu ze záplat v odborné literatuře s tematikou tak dlouho tabuizovanou.

Alena Jeřábková

VÝSTAVA MORAVSKÉ LIDOVÉ KULTURY V ITÁLII

V severoitalském městě Udine byla 11. dubna 1992 zahájena výstava ze sbírek Etnografického ústavu Moravského zemského muzea nazvaná "Morava - lidová kultura jednoho evropského regionu". Iniciátory a organizátory byla skupina italských etnografií, historiků, pedagogů a žurnalistů z Civici Musei v Udine a z terstské university (Gina Morandini, Gian Paolo Gri, Daniela Zanella, Tiziana Ribezzi a další), kteří zajistili finanční prostředky i vlastní náročnou realizaci.

Výstava je zaměřena především na textil - z depozitářů Etnografického ústavu byly po několika vzájemných konzultacích vybrány exponáty, dokládající bohatost lidového oděvu na Moravě, přičemž byl brán zřetel hlavně na jeho výtvarnou hodnotu. Výstava, která je přímo v centru města, v areálu paláce Tomani a ve věži Sv. Marie, seznamuje diváky s lidovými textilními technikami a jejich uplatněním ve výšivkách, krajkách, modrotisku, upozorní na zvláštnosti lidového oděvu dětského, ženského, mužského i na regionální variabilitu jednotlivých součástí (na příkladu zástěr a pokrývek hlavy), i kompletů. Instalace je doplněna menšími předměty na výrobu i úpravu textilií, zvykloslovnými předměty vztahujícími se k velikonocím a nábytkem.

Hlavním záměrem scénáristů výstavy je snaha představit zvláštnosti lidové kultury na Moravě, která byla díky izolovanosti celé naší země spíš tušená než objevená a o to víc je nyní překvapující pro odbornou i širší veřejnost; upozornit na její vnitřní diferencovanost, podmíněnou historickým vývojem i zeměpisným položením Moravy, přitom ji však také zapojit do širších souvislostí celoevropského vývoje; ukázat její specifčnost a individualitu, ale bez jakéhokoliv agresivního nacionalistického podtextu.

Výstava "Morava - lidová kultura jednoho evropského regionu" je první výstavou lidové kultury z Československa v Itálii; v tomto rozsahu je také největší výstavou Etnografického ústavu v "západní" Evropě vůbec. Z italské strany byla její realizaci

venovaná veľká pozornosť a publicita. Byl vydaný obsáhlý katalog (v italštině, s anglickým a slovenským resumé) s príspevkami o moravské lidové kultúre a histórii Moravy obecně (A Kalinová, M. Ludvíková, L. Nováková, J. Pernes, E. Večerková) i s niekoľkimi príspevkami italských odborníkov. Samozrejmosťou je vysoká polygrafická úroveň, ako aj katalogu, s mnohými kvalitnými fotografiami, tak i ďalších doprovoďných textových materiálov.

Vernisáže výstavy, ktorá bola skutočnou spoločenskou udalosťou, sa zúčastnili okrem starosty mesta Udine i predstavitelia politického a kultúrneho života mesta i celého regiónu Friuli. Za Moravské zemské múzeum bol prítomný, okrem pracovníkov, ktorí výstavu inštalovali, i fiedel dr. Jiří Pernes.

Výstava v Udine není jedinou akci vzájomnej spolupráce italských a našich etnografů. V srpnu t. r. se uskutečnila komornější výstava modrotiskových textilií v městě Precenico, v plánu jsou i výstavy italské v Brně (textilní rekonstrukce zaniklého lidového oděvu, šperk inspirovaný šperkem langobardským, atd.).

Po letech, kdy výstavní prezentační aktivita brněnského Etnografického ústavu víceméně stagnovala, je výstava v Udine významným a bezesporu úspěšným krokem i v širším mezinárodním měřítku.

H. Beránková - L. Nováková

LIDOVÉ POVĚSTI Z JINÉHO POHLEDU

Nový prístup k lidovým povestem a legendám nabízí krajová sbírka *Josefa Tříšky Děmon v pověstech Orlických hor a Podorlicka* (Rychnov nad Kněžnou 1992). Mohlo by se zdát, že jde o běžnou krajovalou sbírku, jakých v minulosti vyšly desítky a jaké se dodnes vydávají. Avšak nová a nečekaná perspektiva této sbírky tkví v tom, že Tříška konfrontuje živé (nebo většinou do nedávna doby vyprávěné) pověsti a legendy z Orlických hor a Podorlicka s nejstaršími doklady a stopami lidových pověstí a představ, jak se zachovaly v staré české literatuře od středověku, v díle

místního rodáka Bartoloměje z Chlumce neboli proslulého Klareta, učeného slovníkáře doby Karla IV., ale i v jiných pramenech. Tříška je vynikajícím znalcem české středověké a starší literatury a vydal několik literárně historických spisů z tohoto období i několik článků, které se týkají vztahu středověkých a starších pramenů a folklórní vyprávěčské tradice svého kraje. Folklórní pověstíovou a legendární tradici Tříška vidí právě z tohoto pohledu. Vychází z názoru, že lidová pověst - má na mysli hlavně a především pověsti demonologické neboli pověrečné - má několik sfér a kořenů: antickou démonologií, démonologií církevní, starší lidové představy, pocházející ze středověku a konečně představy tradované v oblíbených středověkých zvířecích bájích, bajkách a pohádkách. Sbírkou Tříška rozdělil do několika oddílů - čerti, vodníci, víly, trpaslíci a obři, démoni dne, diví lidé, lesní a polní bytosti, světylka a ohnivci, vzdušné bytosti atd. V každém oddíle Tříška se vrací ke starým středověkým i pozdějším pramenům, hledá spojnici mezi historickými doklady a vyprávěnou lidovou tradicí a ke každé látce publikuje pověst nebo regest pověsti, jak se zachovala v ústní tradici. (Škoda, že pořadatel neuvádí přesnější údaje o sbírkách, kde tyto pověsti našel. Nebo jde o jakési "shrnující", "obecné" motivy a syžety z nejrozličnějších místních sbírek).

Krajovalé sbírky a sbírečky lidových pověstí a legend, hlavně sbírky určené pro mládež a nejširší publikum, mívají téměř stejný stíh. Tříška se však od tohoto receptu odklonil a ukázal, že folklórní pověst a legenda se opírá o starou, prastarou tradici, tradici lidovou i literární a církevní. Tato tradice se zachovala vlastně až do dnešních dnů.

A ještě jedna věc stojí za zmínku. Sbírkou vyšla v pěkné úpravě v nakladatelské péči Okresního muzea Orlických hor a Podorlicka a Okresního archivu v Rychnově n.K. Je to už třetí díl Pověstí a příběhů Rychnovska, který v posledních dobách vydali. Ukázali, že při všech dnešních potížích se taková literatura dá vydávat a že stále nalézá čtenáře.

† O. Sirovátka

DVA PRÍSTUPY K ŠARIŠSKÝM PIESŇAM

Šariš je všeobecne považovaný za najbohatšiu klenotnicu hudobného folklóru na Slovensku, avšak doteraz vydané zbierky šarišských piesní by sa dali spočítať na prstoch jednej ruky.

Niet divu, že v nových ekonomických podmienkach sa aj šarišský folklór stal predmetom podnikania. Do podnikania s piesňou sa púšťajú - tak, ako všade inde - so skutočnými odborníkmi v tejto oblasti, ktorým ide o záchranu a propagáciu odkazu našich predkov aj diletantmi, pre ktorých je pieseň nedostatkovým tovarom, na ktorom sa dá ľahko zarabiť.

Uvediem dva príklady:

V Prešove vzniklo v r. 1991 súkromné vydavateľstvo A.R.I., ktoré vedie jeden z najlepších znalcov šarišského hudobného folklóru v súčasnosti **doc. dr. František Matuš, CSc.** Tento profesionál vo svojom odbore založil edíciu **Šariš v zrkadle svojho poznania**, v ktorej v r. 1991 vydal štyri zbierky ľudových piesní:

1. *Šarišani, jak še mace?* Šariške špivanki a vinčovaňa. Zbierka 50 najpopulárnejších šarišských ľudových piesní a 21 originálnych vinšov.
2. *A od Prešova v tim poľu.* Špivanki a bešedi o Prešove. Zbierka 50 piesní o metropole Šariša a niekoľkých ľudových rozprávani o nej.
3. *Na Levočkej hure dzvon še oziva.* Putnícke pišnički a modlitbi. Zbierka tridsiatich piesní, od nepamäti spievaných v odpustových procesiách a na samotných odpustoch nielen na Levočskej hore, ale v celom kraji. Je tu aj niekoľko originálnych modlitieb, podaných v šarišskom nárečí. Netreba zdôrazňovať, že ešte pred dvoma rokmi nemohlo byť o publikovaní piesní a modlitieb tohto druhu v Česko-Slovensku ani reči.
4. *Dze ši. sosničko, rosła?* Monikino pišnički a rozpravaňa. Zbierka tridsiatich piesní z repertoáru najvýznamnejšej súčasnej interpretátorky šarišských a rusínskych ľudových piesní Moniky Kandračovej, rodáčky z Dačova, žijúcej v Krásnej Lúke. Organickým

speváčky o svojom živote a vzťahu k ľudovej piesni.

Každá z týchto knížiek, vydaných v originálnej grafickej úprave s farebným obalom, obsahuje úvodnú štúdiu, doslov a edičné poznámky. Tlač je počítačovou sadzbou a ofsetom. Náklad - 1.500 výtlačkov. Každá pieseň je podaná s notami s uvedením zapisovateľa a miesta zápisu; mnohé piesne majú aj nápevové varianty. Na konci zbierok sú nárečové slovníky a registre, prvá knižka obsahuje aj mapu Šariša. V každej zbierke je šarišské nárečie zachované do najmenších detailov. Tu si autor (aj keď sám toto nárečie perfektne ovláda) prizval na pomoc odborníka naslovovzatého - dialektológa doc. dr. Ladislava Bartka, CSc., ktorý nielenže urobil "jazykovú úpravu" piesní, ale ku každej zbierke napísal stručnú dialektologickú štúdiu a uviedol slovník všetkých nárečových slov, vyskytujúcich sa v textoch piesní. Nad zbierkou Dze ši, sostičko, rosła s vydavateľom hudobne spolupracoval etnomuzikológ doc. dr. Juraj Kost'uk.

Zbierky F. Matúša takto vyhovujú, aj napriek svojmu určeniu širokej verejnosti, najnáročnejším kritériám vedeckého vydania.

A cena? 12-18 Kčs za výtlačok. Pri dnešnej drahote je to cena mimoriadne nízka. "Ja nechcem na knihách zarábať", - hovorí F. Matúš, vydavateľ, zapisovateľ a zostavovateľ v jednej osobe. - Mne ide o to, aby sa tieto skvosty šarišského folklóru dostali medzi ľudí". A človek mu verí.

Takmer súčasne s prešovským vydavateľstvom A.R.I. vzniklo v Bardejove iné súkromné vydavateľstvo s romantickým názvom Princezná. Aj toto vydavateľstvo vydalo ako svoju prvú publikáciu folklórnu zbierku - 101 textov šarišských ľudových piesní (zodpovedná redaktorka Anna Brehuvová).

Táto zbierka je názornou ukážkou, ako by sa knižky, a už vonkoncom nie zbierky piesní nemali vydávať.

O čo tu vlastne ide?

Vydavateľka mechanicky prepísala na písacom stroji 101 textov piesní (nevedno z akého prameňa), rozmožila ich na rotaprinte (na tom najhoršom papieri, aký sa u nás

vyskytuje), tridsať listov spojila kancelárskym spínacím strojom do kartónového obalu, uviedla na publikácii identifikačné číslo a s čistým svedomím ju dala na trh. Zrejme s presvedčením, že vydala knihu.

Lenže aká je to kniha, keď v nej okrem holého textu niet ani titulného listu, ani úvodu, ani doslovu, ani poznámok, ani obsahu. Jediné meno, vyskytujúce sa v zbierke, je meno zodpovednej redaktorky Anny Brehuvovej, ktorá je zrejme aj zostavovateľkou a vydavateľkou publikácie.

A ako je to so zachovaním šarišského nárečia? O transkripcii nárečia nemá redaktorka zrejme ani potuchy, prispôbiac nárečové prvky normám spisovnej slovenčiny. Je všeobecne známe, že šariština nepozná dlhé samohlásky. Redaktorka ich dôsledne uvádza podľa pravidiel slovenského pravopisu. Šariština nerozlišuje i a y, tieto samohlásky sú v publikácii striktné diferencované podľa spisovného úzu. **Mäkké sykavky š, ž** sú podávané zásadne ako **š, ž**. Nie je uvádzané mäkčenie **d, t, n, l**, pred **e** a **i**, ktoré je typické pre šarišský dialekt. Mnohé výrazy sú skomolené. K nepresnostiam dochádza aj v obsahu piesní. Jedna z najpopulárnejších šarišských piesní o matke, ponúkajúcej so svojou dcérou jalovicu ako veno, znie v podaní zostavovateľky takto:

*Jedna stará baba,
vyšla na ulicu.
Kto jej dzivku vežne,
nahú jalovicu.*

Zámena výrazu "dá mu" na "nahú" posúva text piesne do inej významovej roviny.

Vydaním svojej publikácie zodpovedná redaktorka A. Brehuvová dokázala, že nemá poňatia ani o estetike, ani o základoch polygrafie. Na mnohých miestach je názov piesne na konci jednej strany, a samotná pieseň na strane ďalšej, pričom názov nie je graficky odlišený od textu. Niekedy je na jednej strane názov a prvý riadok štvorveršia, zostávajúce riadky sú na druhej strane. Takéto chyby sú považované za hrúbku už v ľudovej škole. Stovky hrubých chýb nachádzame v interpunkcii.

Publikácia 101 textov šarišských ľudových piesní je vysloveným nepodarokom. A za koľko sa tento nepodarok predáva? Cena publikácie je vo výraznej úprave uvedená na zadnej strane obalu: 49,- Kčs+ 10 Kčs poštovné. Za tridsať listov strojopisu je to predsa len aj v "nových ekonomických podmienkach" veľa. Pri takomto trende z bardejovskej Princezny Kráľovná nikdy nebude.

Poučenie z týchto dvoch príkladov je jednoznačné: keď sa niekto púšťa do podnikania s knihou, mal by byť nielen podnikateľom, ale aj milovníkom knihy. Vydaním štyroch zväzkov edície "Šariš v zrkadle svojho poznania" František Matúš dokázal, že mu ide o niečo viac, ako len o zisk. Vydavateľstvo Princezná sa zrejme riadi iba vidinou ľahkého zisku. Nie vždy sa to vyplatí. Alebo áno?

Mikuláš Mušínska

**M. Mázorová, K. Ondrejka a kol.:
SLOVENSKÉ ĽUDOVÉ TANCE,
SPN Bratislava 1991**

Vytvoriť učebnicu tanca vari ani nie je možné. Tanec, špeciálne tanec ľudový, vychádzajúci z určitých konvencionalizovaných pravidiel konkrétnej tanečnej oblasti, je zároveň hlboko individuálnym a individualizovaným vyjadrením každého interpreta. Preto naučiť sa tancovať podľa obrázkov, fotografií či opisu tancov - to je nedosiahnuteľný cieľ, ktorý bezprostredného kontaktu s tvrdou drinou na sále ostáva stále kdesi v dialke.

Výpočet čiastkových príspevkov k problematike teórie a praxe ľudového tanca na tomto mieste nemá opodstatnenie. Každý priaznivец tohto druhu umenia však určite zájasa nad publikáciou Slovenské ľudové tance, ktorí v roku 1991 vydalo Slovenské pedagogické nakladateľstvo. Kolektív autorov sa pokúša o syntetizujúci pohľad na folklórny

tanec na Slovensku, nie však izolovane, vytrhnuté z kontextu, ale v spätosti s inými druhmi ľudového umenia - hudobným či spevným doprovodom a odevom, v spätosti s ktorými sa ľudový tanec na Slovensku vyvíjal, na ktoré vplýval a ktoré spätné vplývali naň. Ako v úvode podotýkajú autori, publikácia si nekladie za cieľ byť encyklopédiou slovenského ľudového tanca a poskytnúť vyčerpávajúce informácie o tak širokej a rozsahlej problematike, skôr chce byť schodikom a článkom v reťazi vzdelania, špeciálne tanečného, našej odbornej i laickej verejnosti. A je to schodisko poriadne.

Na rozsahu takmer 400 strán prináša množstvo informácií, prehľadov a dokumentačného materiálu. Celá publikácia je rozdelená na dve základné časti - prvú všeobecnejšiu a teoretickejšiu a druhú konkrétnejšiu a praktickejšiu.

V uvedením do problematiky je krátko úvodná pasáž o rozdelení Slovenska do jednotlivých folklórnych oblastí vo vzťahu k územnému členeniu územia Slovenska na župy zo začiatku nášho storočia a ich názorná ukážka na mape Slovenska. Ďalej sú tu základné teoretické východiská, charakteristika základných pojmov i s vyobrazeniami (ktoré sú, mimochodom, vynikajúcim ilustračným doplnkom celej publikácie) - napr. základné postoje, polohy nôh, párové držanie, princípy opisu tanečných motívov a jednotlivých tancov. Pri opise tancov autori používajú slovný zápis tanca, aby tak uľahčili príjem a umožnili použiť návod i laickej verejnosti

V ďalšej kapitole prvej časti knihy - tanečný folklór Slovenska sa podáva stručný prehľad histórie výskumu tanečnej kultúry Slovenska, jej vývin, ovplyvňovaný osídľovaním územia Slovenska, etnickou i sociálnou skladbou jeho obyvateľstva. Tanec sa charakterizuje ako súčasť tak individuálnej ako i spoločenskej roviny obradovej kultúry spoločenstva, často ako nedeľiteľná súčasť obradov a zvykoslavia. Uvádzajú sa príklady tancov charakterizujúce pracovné činnosti (kovanie, podkivanie, starodávne rezanie sečky, sfahovanie salaša, práce okolo pestovania maku ap.), spomínajú sa tance so súťaživými prvkami (napr. sólový odzemok), tance vyjadrujúce stavovskú či triednu prislusnosť (zbojnícky, jánošíkovský,

židovka, valaský, banický, debnársky), i tance ľubostné (napr. bozkávaný). Prínosným na tomto mieste sa nám javí diachrónny pohľad, ktorý umožňuje na nevelkom rozsahu analýzu postupného navrstvovania na povodný, domáci tanečno-folklórny materiál prvkov nových, inoetnických či inosociálnych (napr. čardáš a celá vrstva novouhorskeho tanečného a hudobného folklóru či tance vyšších spoločenských vrstiev - mazúrka, valčík).

Kontinuitne na prehľad slovenského tanečného folklóru nadväzuje kapitola o hudobnom folklóre Slovenska, rozdelená na niekoľko častí - Dejiny vývinu hudobného folklóru, Ľudové hudobné nástroje, Ľudové hudobné nárečia. Tanečná hudba. Opäť na nevelkom priestore sa prehľadne, až heslovite, podáva vývin hudobného folklóru na území Slovenska s konkrétnymi príkladmi jednotlivých vrstiev piesňovej kultúry, prehľad ľudových hudobných nástrojov podľa spôsobu tvorenia zvuku s poznámkami o ich väzbách k jednotlivým druhom tancov. Podáva sa stručná charakteristika hudobných nárečí Slovenska - hudobné nárečie západného a južného Slovenska, stredoslovenské hudobné nárečie, východoslovenské hudobné nárečie a tzv. prechodná oblasť - hudobné nárečia Gemera a Spiše - a napokon prehľadný vývin tanečnej hudby od jej spievaných foriem (chorovody, karičky) cez doprovod heligónkou, gajdami, až po zložitejšie podoby hudobného doprovodu prostredníctvom sláčikových kapiel (trojky, štvorky, päťky).

Poslednou (v poradí, nie však významom) kapitolou, uzatvárajúcou všeobecné východiskové informácie o ľudovom tanci na Slovensku je prehľad ľudového odevu - stručný exkurz do jeho histórie na základe dochovaných prameňov, vývoj jednotlivých foriem ľudového odevu v súvislosti s prírodnými, pracovnými a sociálnymi podmienkami spoločenstva, poukaz na funkcie odevu v minulosti (odhliadnuc od ochrannej najmä identifikačná, reprezentačná) a podáva sa základná charakteristika súčastí ženského, mužského a detského odevu, jeho diferenciácie a formy (všedný, sviatočný, obradový).

V druhej časti knihy je 12 kapitol - podľa jednotlivých tanečných oblastí. Autori pri vymedzení jednotlivých tanečných oblastí vychádzajú z už známeho rozčlenenia územia Slovenska. V niektorých prípadoch predsa len idú viac do hĺbky a vymedzujú tanečnú oblasť areálovo konkrétnejšie (napr. tanečné oblasti severného Slovenska podľa C. Zálešáka z r. 1976 a tu nájdeme analyzované zvlášť ako oblasti Liptovskú a Oravskú a Turčiansku):

Pri každej tanečnej oblasti sa opisuje k nej prináležiace územie, vyčleňujú sa tanečné podoblasti a vymenivajú sa tance, doložené v tejto konkrétnej oblasti, príp. v jej konkrétnych lokalitách.

Následuje návodová časť, v ktorej sú opísané tanečné motívy, pričom každý takýto opis je doplnený fotografiami jednotlivých fáz každého pohybu. Po objasnení základných a najčastejších sa vyskytujúcich motívov prechádza používateľ k ich spájaniu do väčších celkov - k opisu tancov s príkladmi piesní (i s ich notovými zápsmi). Pripojená je tiež stručná charakteristika hudobného folklóru danej oblasti, s príkladmi úpravy piesní pre doprovod, s poukazom na jedinečné či zvláštne príklady v konkrétnych lokalitách. V závere je vždy pripojený stručný opis ľudového odevu vybraných konkrétnych obcí z danej tanečnej oblasti i s farebnými fotografiami.

V závere publikácie je pre sprehľadnenie niekoľko registrov - tancov, obcí, v ktorých sa robil zápis piesní či opis tancov, register obcí-reprezentantov ľudového odevu a piesní uvádzaných ako príklady k jednotlivým tancom.

Širokej verejnosti - odbornej i laickej, pretože si myslíme, že i napriek pomerne vysokej cene si táto publikácia nájde svoje miesto i medzi laikmi i pasívnymi obdivovateľmi rozmanitosti slovenského tanečného folklóru - sa dostáva do rúk komplexné a syntetické dielo so širokým areálovým i tematickým záberom. Dúfame, že mnohým nám bude často nielen užitočným pomocníkom ale i spoločníkom pre dlhé chvíle, keď pri otvorení na ktorakekoľvek strane poskytne mnoho zaujímavého a krásneho.

Ivona Benčíková

FESTIVAL ČESKÉHO FOLKLÓRU

Hlavním posláním "nultého ročníku Folklórního festivalu Pardubice-Hradec Králové 1992 s mezinárodní účastí" ve dnech 19. - 21. června 1992 bylo "přinášet nové pohledy na způsob prezentace lidového umění a na prostředí, v jakém mohlo být předváděno". Text vyhlášení festivalu, z něhož cituji, předpokládal uvedení pestré palety forem práce s folklórem, která by inspirovala a poučila zúčastněné soubory, a jejímž konečným cílem by mělo být zvýšení zájmu publika v oblastech, "kde je nutné vyvíjet daleko větší úsilí na udržení tradice nebo přímo na její renesanci".

Bohužel, máloco ze slibných prohlášení bylo naplněno a programová rada i organizátoři festivalu na tom neměli rozhodující podíl. Většina zúčastněných souborů totiž nebyla zřejmě připravena předvést něco jiného, než pódiové vystoupení na veřejném prostranství, a scénicky koncipovaný pořad v divadelních podmínkách, což jsou jen dvě možnosti z pěti, které souborům nabízel řád festivalu. A pardubiťtí diváci, i když mne pořadatelé ujistňovali, že věnovali propagaci velkou pozornost, se na festival vlastně nedostavili; návštěva na jednotlivých pořadech se pohybovala v rozmezí od 20 do 100 osob.

V pátek večer byly svými tématy i umístěním v Kulturním domu Dukla určeny členům zúčastněných souborů folklórní dílny. Velmi zajímavé povídky *doc. dr. Lubomíra Tyllnera. CSc.* o matenících s ukázkami provedeními manželi *Barborou a Janem Čumpelíkovými, Jiřím Pitterem, Jiřím Prácheňským* a muzikou souboru *Lipka z Pardubic*, bylo slušně navštíveno. Avšak druhá, neméně zajímavá dílna, v níž *Aleša Balounová* se souborem *Dyleň z Karlových Var* všestranně představila Chebsko a Karlovarsko, měla jen několik posluchačů, protože se konala v čase, kdy se soubory chystaly nebo již účastnily dalšího programu, jímž byla *Perštýnská noc* s podtitulem hudebně-taneční nocturna. Konala se na čtyřech místech atraktivního historického jádra Pardubic a byla půlhodinovými až hodinovými volnými vystoupeními souborů na chodníku

nebo vozovce, která nejvíce ukázala, že soubory nejsou připraveny na pestrou nabídku programů, neboť do nocturne měla daleko.

V sobotu dopoledne i odpoledne proběhl na Perštýnově náměstí *Jarmareční program*, který odpovídal svému názvu, neboť soubory uvedly čísla, která považovaly za divácky nejdědnější, byla však stavebně a emocionálním vyzněním navzájem podobná. Výsledek byl poněkud únavný, odlišit se dokázal jen svěží a bezprostřední dětský *Perníček z Pardubic* a napaditý blok *Čtyřlístku z Nového Strašce*. Výrazný charakter projevu měly soubory *Dyleň z Karlových Var* a *Úsměv z Horní Břízy*, roztomilá nehledanost výrazu se projevila u souboru *Dehupplumpkes z Gaardenu z Nizozemí*, jediného zahraničního souboru festivalu.

V sympatickém prostředí náměstíčka Příhrádku byl uveden zdařilý pořad Jana Čumpelíka *Křížem krázem s písničkou a tancem*. Každý z pěti účinkujících souborů (*Kohoutek ze Zaječic u Chr.*, již zmíněný *Holandaňe, Dyleň z K. Var, Nisanka z Jablonce n. N. a Ondřejnice ze S. Vsi nad Ondřejnicí*) přinesl vlastní pohled a charakteristický projev. Skutečným vyvrcholením bylo poetické Janáčkovské pásmo lašské Ondřejnice, která jediná z domácích souborů tu zastupovala folklór mimo území Čech.

Cílem Večera scénického folklóru - podle slov *Aleny Skálové*, autorky a moderátorky pořadu bylo, aby zúčastněné soubory prokázaly své umění v jevištním zpracování folklóru. Autorka je označila za prostředek předávání národního povědomí v Čechách, a konstatovala, že se sice vzdaluje od původního folklóru, avšak přibližuje jeho duch současnému divákovi.

Ve dva a půl hodinovém pořadu se představilo 10 souborů ve dvanácti programových vstupech, z nichž mne zaujaly *Alou vivat Škody Plzeň, Vynášení smrti* i provedení souboru *Radost z Pardubic, Pašije Chorey Bohemiky II, a Úsměvu není nikdy dost* souboru *Úsměv z Horní Břízy*. Všechny soubory pořadu osvědčily technickou úroveň taneční i hudební a všechny přinesly vysokou míru kultivované jevištní stylizace. Často se v ní však ztrácela osobitost souboru a regionu,

mnohé scénické a choreografické postupy až příliš připomínaly tu toho, tu onoho tvůrce z generace dnešních šedesátníků a sedmdesátníků.

Nepochybně je třeba ocenit záměry organizátorů obohatit a ozvláštnit kulturní kalendář tohoto regionu Čech právě o umělecké aktivity, vycházející z folklóru. Naznačil jsem, že mnohé se přes nepřifezní diváků podařilo, avšak vybudovat tradici obdobnou takovým festivalům jako je Strážnice nebo v posledních letech i Strakonice, není jednoduché. Budeme-li letošní "nultý" ročník pardubického festivalu pokládat za generálku, musí se příprava premiéry na příští rok začít připravovat už dnes - nejen programově.

J. M. Krst

ŽIVOUcí PRAMEN

Jako živoucí pramen hovoří často členové Brněnského rozhlasového orchestru lidových nástrojů o redaktorovi a dramaturgovi Jaromíru Nečasovi, který stál u jeho zrodu. Jako o živoucím prameni však můžeme hovořit o celém tomto tělesu, které tak dokonale rozvíjí umění vytvořené generacemi lidových kumštřů především z Moravy, ale i ze Slovenska a Čech. Přesvědčilo nás o tom opět při svém sobotním koncertu v Mahenově divadle, který se nesl v tom nádherně svěžím duchu, i když byl uspořádán - považme! - už k jeho čtyřicátinám. Však se jej také zúčastnila celá plejáda známých zpěváků i taneční skupina a také Miroslav Horníček, v němž jeho valašská manželka ani příliš nemusela probouzet lásku k tak kvalitně připravenému hudebnímu folklóru...

Tato novinářská kachna podepsaná značkou hš vyšla v Práci 10. února 1992. Slouží za příklad hrubě zkrácené informace napsané před koncertem a ještě k tomu levým palcem u nohy. Koncert se nekonal v sobotu, nýbrž v neděli 9. února, a Miroslav Horníček se jej neúčastnil, protože se pro nemoc omluvil. Ale ještě i jiné nepravdy jsou na těch pár řádcích

Dušan Holý

ERRATA 5

NÁRODOPISCI V ČERSTVÝCH ŽIVOTOPISNÝCH SLOVNÍCÍCH

Odplyvající desetiletí příliš nepřála vydávání biografických pomůcek. Každá z nich totiž potenciálně obsahovala nebezpečí, že výběr osob se nestane pevnou zárukou ideologické a politické bezúhonnosti slovníku pro přítomnost i na věčné časy. Jen dítko počaté v osmašedesátém spatřilo světlo světa ještě v následujícím roce, ale bylo odsouzeno zůstat nedonošeným jedináčkem. Z proponovaných tří svazků *Kdo je kdo v Československu* směla vydat Československá tisková kancelář jen jeden (A-J), ač shromáždila podklady i pro dva další. Nomina odiosa se zatím rozmnožila o nesčetná jiná a ta musela zmizet, ať šlo - obrazně řečeno - o Pavla či o Havla, jimž byla přiručena úloha strašáků v novinových, rozhlasových a televizních kampaních. Přes ostražitost sestavovatelů se neobešla bez problémů volba jmen v encyklopedických slovnících, protože sotva vyšly, napadlo někoho z vyvolených podepsat se pod nějaké nepřátelské prohlášení nebo se stát cizákem.

Není divu, že se krátce po listopadovém zvratu vynořil dobrý a užitečný nápad sestavit příručku *Kdo je kdo*. Vyšla v rekordním čase z jara 1991 ve dvou svazcích a obsáhla přes 5000 osob. Poznamenaly ji však všechny neduhy, které mohou kvapně a dost samovolně smontovaný slovník postihnout (dotkl jsem se některých v glose Originální český detektor lži v Revui otevřené kultury 4/92, s. 30-31), což se promítlo také do vytipování a koncepce hesel o představitelích českého národopisu. Leckdo chybí, leckdo přebývá, pro někoho se tu naskytla jedinečná, ale možná též jediná příležitost zanechat po sobě stopu v dějinách českého vědění a konání. Stopy však mohou býti rozličné a někteří národopisci je otiskli i do evidence osob a činnosti, která jim na cti a slávě nepřidá.

Naše errata směřují ke zcela jiné pomůcce, o jejíž serióznosti nemůže být sporu. Jde o *Československý biografický slovník* (Praha 1992, 837 stran), který sestavil s početným kolektivem spolupracovníků Encyklopedický

institut ČSAV a o jeho vydání se postaralo nakladatelství Academia. Pracovní název zněl poněkud odlišně, snad i trochu neobratně, avšak přesněji vystihoval, v jakých časových mantinelech se hra odvíjí: Biografický slovník Čechů a Slováků 20. století, později pak Československý biografický slovník osobností XX. století. Nebudeme se v této glose obírat obecnějšími problémy, které toto dílo provázejí, jako například absence mnoha významných představitelů umění, vědy, společenského a politického života atp., disproporce v obsahu i rozsahu hesel aj. Obracíme pozornost jen k otázkám vyvstávajícím nad hesly z oboru národopisu, tedy etnologie, etnografie a folkloristiky, v několika případech i kulturní a sociální antropologie.

V březnu 1990 jsem byl Encyklopedickým institutem ČSAV v Praze požádán o spolupráci; během tří dnů jsem zpracoval návrh hesláře, který podle předběžné dohody zahrnoval 63 osobností českého a 26 představitelů slovenského národopisu, tedy celkem 89 hesel, z nichž některá ovšem byla zamýšlena jako mezioborová. Současně jsem navrhl, aby se slovenských hesel ujal Národopisný ústav SAV v Bratislavě, s jehož vedením jsem po souhlasném stanovisku redakce slovníku zkonzultoval výběr osobností telefonicky dne 23. března 1990; dotazníková karta pro autora hesel byla do bratislavského ústavu zaslána 27. září 1990. Tím jsem pokládal svůj závazek stran zajištění slovenských hesel za splněný. Jaké bylo moje překvapení, když jsem po vydání slovníku zjistil, že vedení Národopisného ústavu slib nesplnilo a slovenští národopisci proto pojetí nejsou. Několik málo výjimek činí hesla etnomuzikologická (S. Burlasová, A. a O. Elschekovi, J. Kresánek, L. Leng, I. Mačák a Š. Toth) dodaná nezávisle na mém návrhu hesláře Oskárem Elschekem z Ústavu hudobnej vedy SAV, který jako člen autorského kolektivu napsal možná i další muzikologická hesla. - Nadto byla zařazena hesla D. Jurkoviče a A. Kolíska, jejichž autorství nejsem s to určit. Nicméně ve slovníku postrádám 19 z navržených slovenských hesel a nenesu za to žádnou odpovědnost.

Bohužel se však musím distancovat též od části českých hesel, ač jsem je redakci slovníku předložil jak v konceptu, tak i v konečném znění a nebyly proti nim

vzneseny námitky. Z dodaných 67 hesel bylo 39 hesel zařazeno bez sebemenších změn; drobné úpravy si vyžádalo zřejmě sjednocování formy celého díla. Dalších 6 hesel bylo pojato zčásti a 9 hesel bylo sice zařazeno, avšak ve zcela odlišné podobě, a 4 hesla byla "umravena" vynecháním nebo oslabením charakteristik ideově-politického zabarvení citovaných prací příslušných autorů. Za krajně nepřijemné pokládám vypuštění některých dodaných hesel o významných reprezentantech našeho oboru: František Bartoš (text jsem zaměřil výhradně na závěrečnou fázi jeho odborné činnosti spadající do prvního desetiletí našeho století, někteří jeho vrstevníci ve slovníku zůstali, a to i s citacemi prací z 19. století), Ernest A. Gellner (do uzávěrky se nepodařilo zjistit místo jeho narození) a Dušan Holý, etnomuzikolog z nej přednějších. Jeho heslo pro uživatele slovníku z řad čtenářů Národopisné revue otiskujeme: **Holý Dušan**, * 25.4.1933 Hrubá Vrbka, č. národopisec, etnomuzikolog a zpěvák lidových písní, od 1990 prof. MU v Brně. Zabývá se rytmickými zvláštnostmi a regionálním stylem lid. instrumentální hry (*Problémy vývoje a stylu lidové hudby, něm. 1969*), obecnou teorií lid. písně (*Zpěvní jednotky lidové písně, jejich vztahy a význam*, 1988) a osobnostmi interpretů folklórní hudby (*Mudroslovní primáše Jožky Kubíka*, 1984). Podílel se na několika regionálních monografiích (*Podluží*, 1962; *Horňácko*, 1966; *Lanžhot*, 1983). Pro kompendium Hudební věda napsal stať Etnomuzikologie, 1988.

Etnomuzikologická hesla dopadla ve slovníku katastrofálně, ať už ta, jejichž jsem byl výhradním sestavovatelem, nebo ta, pro něž jsem připravil jen část týkající se hudebního folklóru. Mého textu nebylo vůbec využito v heslech V. Helferta, O. Hostinského, L. Janáčka, J. Jindřicha, L. Kuby a K. Plicky. Tak se stalo, že čtenář slovníku se nedozví, v čem spočívá přínos prvních dvou k českému studiu lidové písně, v případě L. Janáčka bylo přímo treťouhodně zatajeno, že se podílel S. F. Bartošem na vydání monumentální sbírky Národní písně moravské (1901), s P. Vášou na vydání originální antologie Moravské písně milostné (1930) a že byl autorem četných teoretických studií (do bibliografie čítající čtyři desítky prací o tomto skladateli nebyl z mých

podkladů zařazen ani sborník O lidové písni a lidové hudbě, 1955); neuspokojivé anebo zmateční jsou informace o národopisných pracích J. Jindřicha, L. Kuby a K. Plicky. U posledního z nich byla vynechána nejen citace metodicky průkopnické sbírky Eva Studeničová spieva, která má vyšší hodnotu než popularizační Český zpěvník a Slovenský zpěvník, ale zůstala stranou též sbírka Zbojnicke piesne slovenského ľudu, a to stejně jako u spoluautora J. Horáka! Atd.

Množství drobných, ale nepominutelných chyb se vyskytuje v dalších heslech, např. u L. Barana nepřesný název knihy Lidové umění Čech, Moravy a Slezska, která vyšla 1987 a nikoli 1988, u B. Holase vypadlo významné dílo Africké myšlení vydané francouzsky 1972, u Č. Holase zůstala neopravena chyba v titulu České lidové písně a tance, ač má být národní, u J. Kramářky bylo z charakteristiky jeho badatelských zájmů vypuštěno zemědělství, jehož studiem nejpłodněji přispěl k poznání tradiční české lidové kultury a jejích mezinárodních vztahů, u J. Markla se vytratila původní práce Dudy a dudáci (1962), ale byla ponechána jeho edice Kubových partitur Česká dudácká hudba (1962), bezdůvodně byl změněn název edice Rozmarne písničky Jana Jeníka z Bratřic, u L. J. Pospíšila je chybně datována Ethnology of Law (1972 místo 1978), u J. F. Svobody byla eliminována důležitá zmínka o tom, že monografie Moravského Horácka je věnována jen lidovému výtvarnictví, u V. Tilla čtenář snad sám pochopí, že datum v titulu knihy České pohádky do roku 1948 má znít 1848, v hesle A. Václavíka bude nepochybně postrádat sloveso v poslední větě ("... široce založené srovnávací bádání...") a z kontextu snad pozná, že knížka Slovenské palice nevyšla v roce 1956, nýbrž 1936 (1956 byla vydána jeho kniha o lidovém textilu, u níž datování chybi), u J. Vydry byla nevhodně vsunuta částice "též" před údaj, že dvě jeho knížky vyšly v cizojazyčných verzích, což budí mylný dojem, jako by byly vyšly i v češtině, u K. Weise zmizela zmínka o jeho německém původu, atd. atd.

Z národopisných hesel nejvíce na redakční úpravy doplatili dva z nej významnějších představitelů oboru - Lubor Niederle a Čeněk Zibrt. Vzhledem k tomu, že oba náležejí několika vědním oborům, je možné, že podklady

pro hesla byly dodány více autory. Nicméně se nemohu smířit s tím, že z mých textů vypadly některé základní a nepostradatelné údaje, čímž byl obraz díla obou osobností citelně ochuzen a zkreslen. Chybí zmínka o Niederlově Životě starých Slovanů jako kulturním oddílu Slovanských starožitností, o Slovanském světě a o českém vydání Rukověti slovanských starožitností, pominut byl podíl L. Niederla na monografii Moravské Slovensko (zato byla účast na tomto kolektivním díle vzpomenua u K. Chotka, přestože jeho kapitoly nedosahují kvality Niederlových). O Slovanských starožitnostech pak čteme, že "patří k základním dílům evropské slovanské archeologie" (jaképak jiné než slovanské), jako by nepředstavovaly také jedno z fundamentálních děl slovanského národopisu. Nadto bylo upuštěno od charakteristiky jeho metodologických přístupů. - Ještě tristnější je zhodnocení národopisného odkazu Čenka Zíbrta, antipoda Niederlova, nicméně však velmi plodného autora, představitele pozitivistické metody (což bylo v hesle vynecháno). S přihlédnutím ke koncepci slovníku jsem citoval jeho práce spadající do první třetiny našeho století, místo nichž se uvádějí díla z osmdesátých a devadesátých let, chybějí Veselé chvíle v životě lidu českého, Sladovnické obyčeje a Ohlas obřadních písní velikonočních v lidovém podání. Zato se tu objevuje Československý národopisný rok I-VI z let 1928-1930, jakýsi manuál pro soubory, dnes už bezcenný. Pokud bych tedy měl být považován - jako jediný český národopisec uvedený v seznamu spoluautorů slovníku - za strážce obou těchto hesel, musel bych se proti tomu důrazně ohradit.

Stalo se co se stát nemělo. Slabou útěchou je, že národopis se v rámci jiných společenskovědních oborů, například historie, literární vědy aj., prezentuje relativně obstojně. Slovník tohoto druhu se stal v naší encyklopedické produkci první vlašťovkou. Věřme, že zamýšlené nové vydání - s největší pravděpodobností věnované už jen českým osobnostem - se vyrovná se všemi poklesky první, řekněme zkušební verze.

Richard Jeřábek

ETHNOGRAPHISCHE REVUE 4/91

Herausgeber: Ústav lidové kultury (Institut für Volkskultur) 696 62 Strážnice (ČSFR)

AUS DEM INHALT:

Der neue Jahrgang der Zeitschrift "Národopisná revue" (Ethnographische Revue) ist als eine populär-wissenschaftliche Zeitschrift konzipiert, die für Berufs- und Amateurinteressenten für das Studium der Volkskultur und ihrer Stellung im gegenwärtigen Kulturleben bestimmt ist.

Die erste Nummer bringt die tschechische Übersetzung des Dokumentes der UNESCO, benannt Empfehlungen zum Schutz der traditionellen und volkstümlichen Kultur. Daran knüpfen einige Antworten der Vertreter der tschechischen Wissenschaft und Kultur auf die Fragen nach ihrer Beziehung zu volkstümlichen Traditionen frei an (Soziologe M. Petrušek, Dramatiker F. Pavlíček, Choreographin A. Skálová, bildender Künstler und Pädagoge K. Langer, Historiker J. Válka, Schriftsteller L. Vaculík).

Das Zentralthema der Nummer ist die Problematik des Folklorismus in der Studie O. Sirovátka Folklorismus im Kulturleben der Gesellschaft, in der er sich die Mühe gibt, den eigentlichen Sinn und die tiefere Bedeutung der bewussten Pflege um die Volkskultur und absichtliche Anknüpfung an die volkstümlichen Traditionen zum Ausdruck zu bringen. Er nimmt an, dass der Folklorismus in Wiederentdeckung der Volkskunst, der Volkskultur und Folklore und in der Bestrebung beruhe, deren Erscheinungen und Werte für den gegenwärtigen Menschen zu restaurieren. Es handelt sich um die Suche nach aktuellem Sinn und nach Werten der Folklore der Volkskultur für die derzeitige Welt. Mit dieser Thematik hängt auch der Artikel von J. Válek Hannatika als Ausdruck des Folklorismus zusammen, welcher der Klärung der Rolle der Volkskultur in einem folkloristischen Gebiet in Mittelmähren - in der Hanna - als einer Inspirationsquelle gewidmet ist. Er geht von der Wertung der Quellen und Literatur aus dem 17. - 19. Jahrhundert aus und verfolgt Verwandlungen des gesellschaftlichen Blickes auf die traditionelle Kultur das Dorfvolkes im Zusammenhang mit der nationalen Wiedergeburt und mit Romantik, während deren die Äusserungen der Volkskultur immer häufiger und mehr zur Manifestation der nationalen Eigenständigkeit und ihrer uralten Wurzeln genutzt wurden.

Die Rubrik Errata 4 bringt eine weitere Aufzählung der Fehler in vorangegangenen Nummern der "Národopisná revue" unter dem Titel Fehler machen ist unmenschlich und R. Jeřábek führt auf das rechte Mass die Unmenge von Druckfehlern in seiner Studie Ethnische und ethnographische Gruppen und Regionen in den böhmischen Ländern (17. - 20. Jahrhundert) in der Sammelschrift Ethnologia Slavica 19, Bratislava 1987 zurück. Die Redaktion dieser Sammelschrift und das Slowakische pädagogische Verlagshaus lehnten ab, die Aufzählung der Fehler zu publizieren, von denen einige die Fakten grob verzerren, und deshalb charakterisiert er sie wenigstens zusammenfassend und einige zählt er in dieser Rubrik auf, die zur Berichtigung der Irrtümer in der tschechischen Folklore bestimmt ist.

Herausgeber: Ústav lidové kultury (Institut für Volkskultur) 696 62 Strážnice (ČSFR)

AUS DEM INHALT:

Die zweite Nummer der Ethnographischen Revue bringt weitere Antworten der Repräsentanten der tschechischen Wissenschaft und Kultur auf die Frage ihrer Beziehung zu den Volkstraditionen (Musikwissenschaftler Jiří Fukač, Chef des Balets des Nationaltheaters Pavel Šmok, Soziologin Helena Jarošová, Schriftsteller Jindřich Uher, Historikerin Nina Pavelčíková und Musikpublizist Vladimír Merta).

In dem den ethnographischen Studien gewidmeten Teil schreibt Miloš Melzer über den Anteil des bedeutenden Folkloristen Václav Tille an der Vorbereitung der mährischen Teilnahme an der Tschechoslowakischen folkloristischen Ausstellung in Prag im Jahre 1895. Diese Studie ist ein Bestandteil der Vorbereitungen auf die Feiern des hundertsten Jahrestages dieser Ausstellung. Zu dem Thema des Folklorismus im Gesellschaftsleben kehrt sich eine Studie von E. Večerková zurück, die über die Ausnutzung von Volksbräuchen in der Kulturtätigkeit des Vereines Nationale Einheit für Südwestmähren schreibt.

Der Hauptbeitrag der zweiten Nummer der Ethnographischen revue ist eine beachtenswerte Studie von Petr Dvořáček über Fotografien von Jindřich Štreit, der das Leben von einfachen Menschen in Nordmähren aufnimmt. Die Studie und die Bilder auf der Seite 69-76 beweisen, daß ein Kunstwerk auch ein hervorragendes wissenschaftliches Dokument sein kann.

Auf der Seite 77-78 befindet sich ein Nekrolog des bedeutenden tschechoslowakischen Ethnographen Univ. Prof. PhDr. Václav Frolec. An ihn knüpfen weitere kleine Beiträge und Referate über ethnographische Konferenzen, Berichte über bedeutende Folklorefestivals (H. Laudová, J. M. Krist, M. Válka) und Bücherrezensionen (A. Jeřábek, M. Mušinka, I. Benčíková) an. Eine ausdrucksvolle Aufmerksamkeit widmet K. Pavlišťík dem 20. Jahrestag der bekannten Volkslieder- und Volkstanzgruppe KAŠAVA und auch einer beachtenswerten Aktion Studio des Volkstanzes in der Walachei. J. M. Krist informiert über das Projekt eines Lehrvideoprogrammes, das in diesem Jahr der Institut für Volkskultur unter dem Namen Volkstänze aus Böhmen, Mähren und Schlesien eingeleitet hat. Alle zehn Projektteile - davon zwei sind in diesem Jahr realisiert worden - sollen bis 1995 beendet sein.

Schon einen traditionellen Beitrag der Zeitschrift Ethnographische Revue bilden die Errata, geschrieben von Professor R. Jeřábek. Errata 5 befassen sich vor allem mit den Fehlern im Tschechoslowakischen biographischen Wörterbuch (Prag 1992), wo viele Ungenauigkeiten aus dem Bereich der Ethnographie und Folkloristik aufgetreten sind.

Published by Ústav lidové kultury (The Institute of Folk Culture) 696 62 Strážnice (ČSFR)

FROM THE CONTENTS:

The second issue of The Ethnographic Revue brings about more answers of the representatives of the Czech science and culture to the question of relation to the national traditions (Jiří Fukač - a musical science expert, Pavel Šmok - the head of the ballet at the National Theatre, Helena Jarošová - a sociologist, Jindřich Uher - a writer, Nina Pavelčíková, a historian, Vladimír Merta - a musical editor).

In the part dealing with ethnographic studies Miloš Melzer writes about the role of the outstanding folklorist Václav Tille played in the preparations of the Moravian participation in The Czechoslovak Ethnographic Exhibition in Prague, 1895. This study is a part of preparations for the celebration of the hundredth anniversary of this exhibition. E. Večerková's study on the national customs in the cultural activity of the association The National Unity for the Southwest Moravia returns to the topic of folklore in the life of the society.

The central material of the second issue of The Ethnographic Revue is the remarkable study of Petr Dvořáček on the photographs of Jindřich Štreit showing the life of the common people in the North Moravia. The studies and photographs on p. 69 - 76 prove that a work of art may be at the same time an outstanding scientific document.

On p. 77 - 78 there is an obituary about the significant Czechoslovak ethnographer, university professor Václav Frolec. The obituary is followed by some more short contributions and papers on the ethnographic conferences, news about important folk festivals (H. Laudová, J. M. Krist, M. Válka) and book reviews (A. Jeřábek, M. Mušinka, I. Benčíková).

An exceptional attention is paid by K. Pavlišťík to the twentieth anniversary of the wellknown ensemble of folk songs and dances Kašava and to the remarkable action of The Studio of Folk Dances in Walachia. J. M. Krist informs about the project of the educational videoprogramme which was started by The Institution of Folk Culture under the title The Folk Dances from Bohemia, Moravia and Silesia All ten parts of the project - the first two of which have already been realised this year - are to be finished by the year 1995. ERRATA have been a traditional contribution of professor R. Jeřábek to The Ethnographic Revue. Errata 5 pay attention especially to mistakes in The Czechoslovak Biographical Dictionary (Prague 1992) where a lot of inaccuracy has appeared in the field of ethnography and folklore.

ÚSTAV LIDOVÉ KULTURY - STRÁŽNICE

vydává kromě čtvrtletníku Národopisná revue (do roku 1990 Národopisné aktuality) odborné poradenské tisky pro folklórní aktivity v České republice a také videokazety s folklórní tematikou.

Na adrese Ústav lidové kultury, 696 62 Strážnice - zámek si můžete objednat:

Národopisná revue, ročník 1991, číslo 1 - 4 za 60,- Kčs

(Při objednávce ročníků 1981 - 1990 je sleva 25%)

EDICE ODBORNÉ PORADENSKÝCH TISKŮ:

J. Pajer: Svět lidové písně (úvahy o významu a využívání lidových písní v současnosti) 128 s., notové přílohy. Cena 20,- Kčs

J. Jančář, M. Pavlicová: Lidová hudba a tanec na jevišti (Historie slováckých krúžků a vznik souborů lidových písní a tanců na pozadí historie souboru Hradišťan) 78 s., foto v textu. Cena 12,- Kčs

V. a V. Frolcovi - J. Pajer: Primáš Slávek Volavý. (Monografie o životě a díle významné osobnosti lidové hudby). 96 s., notové přílohy a foto v textu. Cena 20,- Kčs

J. Pajer: Marie Procházková, zpěvačka ze Strážnice (Obsáhlý zpěvník písní ze Strážnice s monografií zpěvačky). 460 s., Cena 35,- Kčs

- **J. Petrů: K městečku Kyjovu** (Zpěvník lidových písní z Kyjovska) notové přílohy v textu. Cena 35,- Kčs

- **Katalog folklórních souborů v České republice** (Přehledně uspořádaný seznam všech souborů a skupin lidových písní a tanců, včetně adres). Cena 20,- Kčs

Zdena Jelínková: Lidové tance z Bystřičky a Pemstějnska (taneční skripta, zejména pro soubory) Díl I a II, Cena 30,- Kčs

- **Zdena Jelínková: Lidové tance z Drahanské Vysočiny a Malé Hané** (souborná sbírka lidových tanců regionu s podrobnými popisy) Cena 25,- Kčs

VIDEOKAZETY

- **Strážnice 91** (devadesátiminutový sestřih nejlepších pořadů 48. ročníku Mezinárodního folklórního festivalu ve Strážnici). Cena 200,- Kčs

- **Verbuňk - mužský tanec na Slovácku** (Reprodukce nejstarších filmových dokladů o verbuňku a strážnické verbiřské soutěži) Cena 250,- Kčs

EDICE BIBLIOGRAFIÍ VÝZNAMNÝCH NÁRODOPISCŮ

- **Antonín Václavík**, 8 s., cena 5,- Kčs

- **Richard Jeřábek**, 30 s., cena 8,- Kčs

- **Zdena Jelínková**, 19 s., cena 10,-Kčs

- **Jaromír Gellnar**, 10 s., cena 5,-Kčs

MUZEUM VESNICE JIHOVÝCHODNÍ MORAVY

Na rozsáhlé ploše areálu Ústavu lidové kultury ve Strážnici je vytvořen model sídelní krajiny s kopaničářskou osadou, vesnicemi Luhačovického Zálesí, Hornáčka a Dolňáčka. Kromě objektů obytného charakteru je zde zastoupen areál seníků a pro Slovácko nejtypičtější velká skupina vinohradnických sklepů a bůd. Návštěvu Muzea vesnice je možno spojit s prohlídkou výstav a expozic ve *strážnickém zámku*.

Otevřeno od 1. května do 31. října denně mimo pondělí 8.00 - 17.00 hodin.

48. ROČNÍK MEZINÁRODNÍHO FOLKLÓRNÍHO FESTIVALU

"STRÁŽNICE '93"

SE USKUTEČNÍ VE DNECH 25.-27. ČERVNA 1 993

Bližší informace žádejte na adrese: Ústav lidové kultury, 696 62 Strážnice - zámek, tel. (0631) 942 587

ÚSTAV
LIDOVÉ
KULTURY
STRÁŽNICE